

VROME HELDEN

**De rol van identiteitsontwikkeling tijdens de adolescentie in
het radicaliseringsproces van jihadistische jongeren in
Nederland**

FLOOR HERBRINK

MASTER *Religion, Conflict and Globalization*

Rijksuniversiteit Groningen, 2018

Anja Visser-Nieraeth

Voorwoord

Deze scriptie is het eindproduct van de studie 'Religion, Conflict and Globalization' aan de Universiteit van Groningen. Het onderwerp komt voort uit de interesse die ik tijdens mijn studie heb gehad in de radicalisering van moslimjongeren in Nederland. Het afsluitende onderzoek in mijn bachelor Taal- en Cultuurstudies met hoofdrichting Religie ging over de Islam als *identity signifier* voor moslimjongeren in Nederland. In mijn master heb ik me verdiept in het fenomeen van radicalisering en deze scriptie is het eindproduct van dit studiepad.

'Ze' zeggen wel eens dat psychologiestudenten uitgerekend psychologie zijn gaan studeren omdat ze willen begrijpen hoe ze zelf in elkaar zitten. Daarmee wordt geïmpliceerd dat de studie de persoonlijkheid reflecteert. Ik denk dat voor mij met mijn radicale studiepad hetzelfde zou kunnen gelden: er schuilt wel een idealist in mij, een zoeker naar zingeving en rechtvaardigheid. Daarom vind ik dit onderwerp ook zo mooi, het raakt aan de vraagstukken waar het leven om draait: jezelf zijn, erbij horen, van betekenis zijn, recht en onrecht, macht en machteloosheid, goed en kwaad. Het blijft verbazend hoe weinig aandacht deze dingen krijgen in de structuur van het dagelijks leven.

Het heeft meer dan vier jaar geduurd voordat ik deze scriptie af heb kunnen ronden. Ondanks de moeilijkheden wilde ik door blijven gaan met dit specifieke onderwerp. Mensen die mij kennen, weten dat mijn leven vier jaar geleden heel anders was dan mijn leven nu en dat ik nu een heel ander mens ben dan ik toen was. Het is voor mij dus heel bijzonder dat ik nu eindelijk in de gelegenheid ben om dit voorwoord te kunnen schrijven. Dit heb ik niet alleen gekund en ik ben dan ook de dank verschuldigd van de mensen om mij heen. Daarom wil ik iedereen bedanken die mij in de afgelopen jaren heeft gesteund, me heeft geholpen en in me heeft geloofd: mijn waardevolle familie, vrienden, studiegenoten, kennissen, collega's en anderen die mij lief zijn. Mijn speciale dank gaat uit naar mijn begeleider Anja, voor onze sessies die mij echt vooruit hebben gebracht, en mijn huidige werkgever, de gemeente Almelo, die mij heeft toegestaan deze scriptie deels onder werktijd te schrijven.

Ik denk dat er in de komende jaren meer aandacht uit zal moeten gaan naar het weerbaar maken van kwetsbare groepen, want de samenleving verhardt. De grens van wat 'normaal' is, wordt verlegd. Maar voordat ik hier met een heel

epistel kom over de noodzaak van het stabiliseren van het maatschappelijke midden, wil ik je aanbevelen eerst deze scriptie te lezen. Daarna ga ik graag de discussie met je aan.

Floor

De afbeelding op de voorkant is één van mijn schilderijen.

Samenvatting

De jihadistische radicalisering van Nederlandse jongeren wordt in deze scriptie uitgelegd als een mogelijk gevolg van een worsteling om in de adolescentieperiode een eigen identiteit vorm te geven. Een duidelijk zelfbesef is één van de belangrijkste dingen die het mentale welzijn van een individu bepalen, want het vormt de bril waardoor het leven wordt waargenomen. Sommige jongeren kunnen erg veel moeite ervaren tijdens de zoektocht naar een eigen identiteit. Zo vormen moslimjongeren in Nederland een groep die tijdens het experimenteren met identiteitsopties veel obstakels op hun pad vindt, omdat zij ervaren dat zij tussen twee werelden leven en nergens echt 'bij horen'. Daarom kan een sterke identiteit als het jihadisme sommige jongeren erg aanspreken. De aantrekkingskracht van het jihadisme wordt uitgelegd als viervoudig: ten eerste biedt het jongeren een krachtig gevoel van 'in controle zijn' over hun eigen leven en dat van anderen (empowerment). Ten tweede presenteert het een duidelijk richtinggevend kader voor wat een goed leven is. Ten derde vormt het een verzetsidentiteit met een onderbouwd verhaal voor jongeren die hun mening aan het vormen zijn over de samenleving. En ten vierde presenteert het zich als de enige vorm van 'zuivere islam', wat moslimjongeren in het bijzonder kan aanspreken. Om de nieuw verworven identiteit in stand te kunnen houden, zonderen sommige jongeren zich af van hun sociale omgeving en maken ze keuzes die zelfs gevaarlijk voor hun lichamelijke gezondheid kunnen zijn. Kortom, de identiteit gaat voor. Met voorgaande theorie wordt radicalisering in het jihadisme uitgelegd als een identiteitsstrategie voor jongeren die een grote behoefte hebben aan een duidelijk zelfbesef en geen mogelijkheid zien om dat zelf te creëren. Door te redeneren vanuit de mentale behoefte van de jongere aan een krachtig zelfbeeld, duidelijkheid in het leven en een hechte en bevestigende vriendengroep, kunnen nieuwe perspectieven worden geboden in het tegengaan van radicalisering.

Inhoudsopgave

1 Probleemanalyse	6
1.1 Probleemstelling	6
1.2 Doelstelling	7
1.3 Opbouw, onderzoeksvraag en deelvragen	7
2 Methodologie	9
2.1 Onderzoeksmethode	9
2.2 Bronnen	10
2.3 Analyse	11
3 Jihadistische radicalisering	12
3.1 Het proces	12
3.2 De kenmerken	15
3.3 De aantrekkingskracht	17
3.4 Jihadisme in Nederland	21
3.5 Conclusie	24
4 Identiteitsontwikkeling in de adolescentie	26
4.1 Identiteit	26
4.2 Adolescentie	28
4.3 Identiteitsstatussen	33
4.4 Identiteitsontwikkeling	37
4.5 Conclusie	40
5 Conclusie	42
5.1 Radicalisering als strategie	44
5.2 Uitdagingen van moslimjongeren	51
6 Discussie	58
6.1 Resultaten	58

6.2 Verwachtingen	59
6.3 Beperkingen	60
6.4 Aanbevelingen	61
Bijlage 1- Bibliografie	64
Wetenschappelijke bronnen	64
Overige bronnen	67
Bijlage 2- Terminologie	69

1 Probleemanalyse

1.1 Aanleiding

Radicalisering komt relatief veel voor onder adolescenten. Het lijkt er ook op dat jongeren op steeds jongere leeftijd radicaliseren.¹ In Nederland zijn met name moslimjongeren oververtegenwoordigd in het onderzoek naar dit fenomeen. Radicalisering, en met name de jihadistische variant, werd lang door Nederlanders gezien als iets on-Nederlands. De focus van dit domein van wetenschappelijk onderzoek lag een decennium geleden nog vooral op de integratie- en opvoedingsverschillen die veel moslimjongeren ervaren tussen de Turkse en Marokkaanse, en de Nederlandse cultuur. Deze focus verschoof toen bleek dat deze factoren niet altijd een rol hoeven te spelen bij radicalisering, zelfs niet bij jihadistische radicalisering. Zo zijn er radicale jongeren naar Syrië afgereisd die geen praktiserend moslim waren, veel Nederlandse vrienden en kennissen hadden en een zelfde soort leven leidden als Nederlandse jongeren. Ook bleek een kwart van alle uitreizigers een bekeerling. Toen Mohammed Bouyeri, een Nederlandse jongen van Marokkaanse origine, in staat bleek tot het plegen van de gruwelijke moord op Theo van Gogh, leidde dat tot een schokeffect in Nederland. Deze gebeurtenis wekte daarnaast een onstilbare fascinatie van wetenschappers op uit de sociale, theologische, politicologische en criminologische hoek. Verschillende auteurs, zoals Gielen en Buys, Demant en Hamdy noemen de moord dan ook als directe aanleiding voor hun onderzoek. De focus werd meer op het binnenste van de persoon gericht: op identiteit. Een gevoel van ‘je op je plek voelen’, werd centraal gesteld. Want wat maakt dat ogenschijnlijk normale jongeren zich aangetrokken voelen tot de radicale islam? Hoe heeft het kunnen gebeuren dat een Nederlander zich aangetrokken voelde tot jihadistisch gedachtegoed? Welke processen gaan eraan vooraf?

Hoewel het concept van identiteit veel aandacht krijgt in onderzoek naar het radicaliseringsproces, ontbreekt echter de expliciete focus op de aard en kenmerken van identiteitsontwikkeling die maken dat er een ‘cognitieve opening’ voor radicalisering (deze term wordt door de NCTV gebruikt) ontstaat. In dit onderzoek wordt expliciet de link gelegd tussen identiteitsontwikkeling en

---

¹ Pels, T. & D. de Ruyter. ‘De relatie tussen opvoeding, socialisatie, ontwikkeling en radicalisering: overzicht van en hiaten in de beschikbare kennis’. *Pedagogiek* 31 (2011) 119.

adolescentie en de mogelijkheid om als gevolg van ontwikkelingen in die fase te radicaliseren. Deze verdiepende focus op de aard van de kwetsbaarheid, die kan leiden tot radicalisering, vormt dan ook de toegevoegde waarde van dit onderzoek op de wetenschappelijke literatuur. Ik wil hiermee mogelijke verklaringen opperen aan diegenen die de jihadistisch gemotiveerde uitreis van ogenschijnlijk ‘normale’ jongeren met verbijstering en onbegrip hebben gevolgd.

1.2 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is om inzichtelijk te maken welke elementen in de identiteitsontwikkeling van jongeren in Nederland van invloed zijn bij het maken van de keuze om een jihadistische identiteit vorm te geven. De recente aandacht voor de onderliggende patronen in de identiteitsontwikkeling brengt nieuwe aanvullingen op het wetenschappelijke discours met zich mee, waardoor het betrouwbaar profileren van mensen die kwetsbaar zijn voor radicalisering mogelijk binnen handbereik komt. De mede in deze scriptie uiteengezette theorie kan worden gebruikt om maatregelen te formuleren ter afzwakking van het radicaliseringsproces wat bij sommige jongeren reeds in gang is gezet, en om te bewerkstelligen dat radicalisering bij andere jongeren geen aanvang zal nemen. Organisaties die zich bezighouden met counter-terrorism en preventief radicaliseringsbeleid op macro- (overheid), maar ook op microniveau (scholen), zullen daarom uit dit onderzoek inspiratie kunnen putten voor de praktische aanpak van bovengenoemde problematiek.

1.3 Opbouw, onderzoeksvraag en deelvragen

De hoofdvraag van deze scriptie luidt als volgt:

Wat is de rol van de identiteitsontwikkeling tijdens de adolescentie in het radicaliseringsproces van jihadistische jongeren in Nederland?

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden, is eerst een behandeling van de begrippen radicalisering en jihadisme nodig, aangezien dit de centrale concepten van dit onderzoek zijn. Deze theorie komt terug in hoofdstuk 3 met de centrale vraag *Hoe wordt jihadistische radicalisering verklaard in de wetenschappelijke*

literatuur? In dit hoofdstuk staat beschreven hoe radicalisering en jihadisme in de wetenschappelijke literatuur worden uitgelegd, welke kenmerken ze kennen, waar de aantrekkingskracht vandaan komt en wat de relatie is met Nederland. In hoofdstuk 4 met als centrale vraag *Hoe verloopt de identiteitsontwikkeling in de adolescentie?* wordt gekeken naar de bestaande theorieën over identiteitsontwikkeling in de adolescentie. Aan de orde komt onder meer de vraag wat een identiteit is, welke rol de adolescentieperiode speelt in de identiteitsontwikkeling, welke verschillende identiteitsstatussen er worden onderscheiden en hoe aan de hand van deze theorie te verklaren is waar verschillen in identiteitsontwikkeling vandaan komen. In de conclusie worden de concepten jihadisme en identiteitsontwikkeling, die in de voorgaande hoofdstukken zijn besproken, aan elkaar verbonden. Dan wordt ook antwoord gegeven op de hoofdvraag met daaropvolgend de discussie, waarin ik meta-vragen omtrent het onderzoek behandel. In de bijlagen worden tenslotte de bibliografie en terminologie gepresenteerd.

2 Methodologie

2.1 Onderzoeksmethode

In dit onderzoek is gekozen voor een literatuuronderzoek. Er is een aanzienlijke hoeveelheid recente literatuur beschikbaar over radicalisering en er zijn zelfs bronnen over de relatie tussen radicalisering en identiteit. Ook is er veel geschreven over het leven van jihadisten en de uitdagingen die ze (hebben) ervaren. Door de methode van literatuuronderzoek te gebruiken voor deze onderzoeksvraag, heb ik kunnen putten uit onderzoeken uit diverse vakgebieden die wetenschappers vóór mij hebben voortgebracht. Deze methodiek levert een onderzoek op dat is gestoeld op een breed scala aan wetenschappelijke literatuur en derhalve rust op een stevig fundament van kennis. Wetenschappers zijn dankzij hun unieke veldwerk tot waardevolle ontdekkingen gekomen, welke bevindingen een verrijking voor dit onderzoek zijn gebleken. Voorbeelden hiervan zijn De Koning die zich lange tijd tussen Goudse moslimjongeren heeft begeven en jihadisten interviewde en Gielen die gederadicaliseerde jihadisten onderzoekt en begeleidt.

Dit thema met deze onderzoeksdoelen had zich ook geleend voor empirisch onderzoek, door middel van interviews met veroordeelde jihadisten. In dit kader zouden ze bevraagd kunnen worden over hun leven vóór en tijdens het proces van hun radicalisering. Deze vragen zouden dan kunnen worden afgeleid van Marcia's onderzoeken naar identiteitsvorming. Door de bevindingen uit de interviews te plaatsen in het model van Marcia had een theorie over identiteitsvorming onder jihadistische jongeren kunnen worden ontwikkeld.

Een voordeel van een dergelijke empirische aanpak is dat ik gerichtere antwoorden had kunnen krijgen door zelf de vragen te stellen, zonder tussenkomst van andere onderzoekers. Een manco van de empirische aanpak is echter dat mijn scriptie dan gestoeld zou zijn op slechts enkele subjectieve bronnen. Door te kiezen voor literatuuronderzoek heb ik mijn theorie kunnen baseren op vele theorieën en bibliografieën, wat deze theorie naar mijn mening genuanceerder maakt en waarmee zij beter aansluit op het wetenschappelijke debat.

2.2 Bronnen

Om een kritisch afwegingskader te kunnen vormen in mijn onderzoek, heb ik mijn bronnen op verschillende manieren verzameld. Ten eerste ben ik begonnen bij de ‘klassiekers’ over de radicalisering van moslimjongeren. Dit zijn vaak geciteerde bronnen. Vervolgens heb ik gekeken naar bronnen die specifiek voor mijn onderwerp interessant zouden kunnen zijn. Ten aanzien van de theorie over identiteit in de adolescentie heb ik voor eenzelfde aanpak gekozen. Deze methodiek staat bekend onder de noemer ‘sneeuwbalmethode’.

Om de twee concepten radicalisering en identiteit aan elkaar te verbinden, was een andere andere zoekmethodiek nodig. Er waren bronnen nodig die niet in de bronvermelding van eerder gelezen onderzoeken stonden. Daarvoor heb ik in SmartCat in de Groningen Library en Google Scholar gezocht op de volgende zoekcriteria: ‘radicalisering’, ‘radicalisering identiteit’, ‘radicalisering adolescentie’, ‘radicalisering jongeren’, ‘radicalisering psychologie’ en later ook ‘terrorisme adolescentie’, ‘terrorisme psychologie’, ‘criminaliteit adolescentie’. Al deze zoekvariaties heb ik ook geprobeerd in de Engelse taal. Daarnaast heb ik op de termen van Erikson en Marcia gezocht: ‘identity diffusion’, ‘identity strain’ en ‘role confusion’.

Bij de bronnen die me hielpen om radicalisering aan adolescentie te verbinden, heb ik gekeken naar de bronvermelding en naar de onderzoekers die deze bronnen citeren. Ook bij artikelen over ‘identity diffusion’ heb ik naar de citaten gekeken, om op deze wijze weer tot nieuwe auteurs te komen die wellicht een interessante kijk op de uitdagingen van een identiteitsverwarring konden bieden. Daar is vervolgens weer literatuur uit naar voren gekomen die me heeft geholpen om mijn theorie op te bouwen.

Ik heb bewust breed gezocht, omdat uiteenlopende disciplines (antropologie, sociologie, psychologie, religiewetenschap, politieke wetenschappen en criminologie) over dit onderwerp schrijven, allen vanuit een ander perspectief. Door van zoveel mogelijk disciplines materiaal te verzamelen, heb ik een kritisch afwegingskader voor mezelf gecreëerd met soms tegengestelde beeldvorming. Zo is de insteek vanuit sociologie en antropologie bijna tegenovergesteld aan die van criminologie: bij antropologie wordt gedrag veelal ‘genormaliseerd’ -De Koning ziet radicalisering bijvoorbeeld als een logisch gevolg van de moderniteit- en bij

criminologie is juist het doel om zoveel mogelijk van de norm afwijkend gedrag te verklaren.

Ter illustratie van mijn theorie heb ik levensverhalen van moslimjongeren en geradicaliseerde jongeren gebruikt. In de loop der jaren heb ik veel krantenknipsels verzameld met radicaliseringsverhalen van zowel bekeerlingen als geboren moslims. Filmpjes van Nederlandse Syriëstrijders heb ik gevonden door ‘Nederlandse mujahideen’ in Youtube in te typen. Via deze zoekterm is veel materiaal met bruikbare citaten te vinden. Een deel van deze bronnen, zoals ‘Martelaar aan de Frontlinie’ van het Youtube-kanaal De Banier, zijn echter offline gehaald, waarschijnlijk vanwege hun propagandistische/ terroristische aard. Ik heb deze filmpjes echter reeds bij het begin van deze scriptie in 2013 gevonden en geanalyseerd.

2.3 Analyse

Dit onderzoek verbindt radicalisering aan identiteit in de adolescentie. Deze twee concepten heb ik in de opbouw van mijn argument beschouwd als twee pijlers van een ‘huis’. Deze twee begrippen heb ik dus afzonderlijk van elkaar onderzocht en uiteengezet. Om het ‘huis’ vervolgens op te kunnen bouwen, waren diverse opsommingen nodig. Ten eerste was de lijst met strategieën in een zogenaamde staat van *Diffusion* nodig en ten tweede de verschillende types van Foreclosures. Voorts is geanalyseerd hoe de strategieën in verhouding staan tot het vormen van een Foreclosed jihadistische identiteit. Dit leidde tot een soort theoretisch stroomschema met behulp waarvan de kwetsbaarheid van adolescenten voor het jihadisme geïdentificeerd kan worden. Dit staat beschreven in de conclusie. Verder is in de analyse gebruik gemaakt van de opsomming van de ‘vier pijlers van aantrekkingskracht’ van het jihadisme. Aan de hand van deze pijlers is vervolgens de conclusie opgebouwd. De eerste drie zijn van toepassing op alle Nederlandse jongeren, ook westerse jongeren. De laatste legt de gevoeligheden van moslimjongeren bloot tijdens hun zoektocht naar de ‘zuivere islam’.

3 Jihadistische radicalisering

3.1 Proces

Radicalen zijn van alle tijden en komen voor in allerlei gedaanten. Het zijn mensen die kritiek hebben op de samenleving en zij spannen zich in om veranderingen teweeg te brengen. Zo zijn emancipatiebewegingen vaak radicaal door de wijze waarop zij misstanden in de samenleving aan de orde stellen. De 20e eeuw kenmerkt zich mede door de radicalen die Nederland opschudden: Aletta Jacobs brak als eerste vrouwelijke arts vele gangbare (gedrags-)regels, de Dolle Mina's schuwden protesten, verstoringen en ontvoeringen niet, Greenpeace maakte haar opwachting door met eigengereide middelen zelfverklaard onrecht te bestrijden en linkse jongeren ontregelden de kroning van de toenmalige prinses Beatrix met de leus 'geen woning, geen kroning'. Radicalisme is dan ook niet per se verboden - het hangt af van de middelen die worden gekozen om het doel te bereiken. De definitie die de AIVD hanteert is de volgende:

De groeiende bereidheid om diep ingrijpende veranderingen in de samenleving (eventueel op ondemocratische wijze) na te streven en/of te ondersteunen die op gespannen voet staan met of een bedreiging kunnen vormen voor de democratische rechtsorde.²

Dus als een radicaal wordt gedefinieerd als een persoon die bereid is om de samenleving diepgaand te veranderen, dan is *radicalisering* het proces dat leidt tot die bereidheid. Op zichzelf zegt het begrip nog weinig, omdat onduidelijk is op welk punt op de glijdende schaal het individu zich bevindt. Het proces kan zich echter snel en met een grote intensiteit kan voltrekken. Van sommige jongeren is bekend dat ze binnen drie weken helemaal 'om' waren. Auteurs Buijs, Demant en Hamdy stellen dat de hoeveelheid banden die mensen in de samenleving hebben, bepaalt hoe snel het radicaliseringsproces verloopt. Het doorsnijden van vele en

---

² Algemene Inlichtingen en Veiligheids Dienst, 'Jaarverslag 2016' (2017), [website], geraadpleegd op 11 oktober 2017. Beschikbaar via <https://www.aivd.nl/publicaties/jaarverslagen/2017/04/04/jaarverslag-2016>

diepe banden kost tijd en energie. De zogenaamde weerbaarheid van een persoon tegen de complete ommeslag die radicalisering teweeg kan brengen, hangt dus af van de diversiteit van zijn/ haar sociale bindingen.³ Daarnaast is niet iedereen even gevoelig voor dezelfde elementen. De auteurs stellen dat er drie dimensies zijn welke jongeren aanspreken om te jihadistisch te radicaliseren: de spirituele/religieuze, de politiek-activistische en de sociaal-cultureel/ subculturele. De eerste stipt de behoefte aan zingeving en betekenis aan, de tweede het gevoel van onrecht in de wereld en de derde de hunkering naar avontuur.⁴

Er wordt in de literatuur een onderscheid gemaakt tussen diepliggende frustraties en groepsprocessen, die ook wel de voedingsbodem van radicalisering worden genoemd, en de triggers die actie kunnen uitlokken. De voedingsbodem bevat elementen die op een gegeven moment in beweging kunnen worden gezet en tot een uitbarsting kunnen leiden. Deze spreekwoordelijke druppels die de emmer doen overlopen, worden de triggerfactoren genoemd. Auteurs Feddes, Nicholson en Doosje beschrijven dat er diverse niveaus van triggers zijn. Deze auteurs baseren hun onderzoek naar triggerfactoren in het radicaliseringsproces op wetenschappelijke literatuur, krantenpublicaties en een expertmeeting waarin ze hun bevindingen aan experts op het gebied van radicalisering hebben voorgelegd. Als eerste niveau (micro) noemen ze de persoonlijke dimensie. Deze dimensie omvat problemen thuis, confrontatie met de dood, discriminatie, gevangenschap en verlies van een baan. Het tweede niveau (meso) heeft betrekking op de relatie van een persoon tot anderen. Veranderingen op dit niveau kunnen een katalysator zijn in het radicaliseringsproces. Deze kunnen bijvoorbeeld inhouden het verlies van vrienden of het ontmoeten van een radicaal persoon. Het derde niveau (macro) behelst internationale gebeurtenissen, beleid, oorlogen en optreden van de overheid.⁵

Hoewel het radicaliseringsproces zelden lineair verloopt, zijn er volgens de auteurs drie algemene fases te herkennen. De eerste is die van de vertrouwensbreuk, waarin de persoon een conflict ervaart tussen hem/haarzelf of de groep en de tegenpartij. Het gaat dan om een verhoogd gevoel van twijfel en

---

³ Buys, F. J., F. Demant & A. Hamdy. *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006, 251.

⁴ Feddes, A.R., Nicholson, L. & Doosje, B. *Triggerfactoren in het Radicaliseringsproces*. Amsterdam: Expertise-Unit Sociale Stabiliteit & Universiteit van Amsterdam, 2015, 57.

⁵ Feddes, Nicholson en Doosje, 3.

wantrouwen jegens de wereld. De fase erna is die van het legitimeitsconflict, waarin de organisatie van de samenleving zelf in twijfel wordt getrokken. Dit is de periode waarin men het meest kwetsbaar is - en derhalve ontvankelijk - om te worden geworven door alternatieve ideologieën. Dit is omdat de persoon dan zelf op zoek gaat naar aanwijzingen hoe het dan wel zit. Tenslotte ontstaat een legitimeitscrisis, die inhoudt dat de persoon zijn gehele vertrouwen in het establishment heeft verloren en een gedachtegoed heeft gevonden wat dit beeld ondersteunt. In deze fase is iemand ervan overtuigd geraakt dat het systeem bevolkt wordt door mensen die allemaal even schuldig zijn aan de feitelijke of morele ondergang van de wereld.⁶

Het *extremisme* wordt gezien als een ‘vervolg’ op het radicaliseringsproces. Dit gedachtegoed gaat namelijk een stap verder dan radicalisme. Waar radicalen de samenleving willen veranderen met nog onbepaalde middelen, steunen extremisten uitgesproken illegale doelen, die ze vaak willen bereiken met illegale middelen. Het strafrecht komt in beeld op het moment dat iemand zich gaat inzetten voor een extremistisch doel of een aanhanger ervan op wat voor manier dan ook steunt - zoals het ter beschikking stellen van financiële middelen of het aanbieden van onderdak.⁷ Een moeder die geld stuurt aan haar zoon waarvan ze weet dat hij lid is van een als extremistisch aangeduide organisatie, maakt zich schuldig aan een strafbaar feit.

Terrorisme tenslotte, is een categorie van extremisme en behelst het doelbewust zaaien van angst als middel om een doel te bereiken.⁸ Vaak is dat een maatschappelijk doel, namelijk het bedreigen van burgers om een overheid ertoe te bewegen om haar soldaten terug te trekken uit een bepaalde regio of om de overheid zover te brengen dat zij de onafhankelijkheid uitroept over een specifiek gebied. Er wordt gezegd dat de aanslagen in Madrid in 2004 ertoe hebben geleid dat toenmalig premier Zapatero de Spaanse troepen eerder uit Irak heeft teruggetrokken.⁹

Samenvattend, radicalisering is een proces waarin een individu een steeds grotere bereidheid toont om de samenleving diepgaand te veranderen. Dit proces

---

⁶ Buys, Demant en Hamdy, 16.

⁷ AIVD, ‘Jaarverslag 2016’

⁸ ‘Ibidem’

⁹ Jeffery, S. e.a. ‘New Spanish PM Promises Iraq Withdrawal’ *The Guardian* (2004), [krantenartikel], geraadpleegd op 3 oktober 2017. Beschikbaar via <https://www.theguardian.com/world/2004/mar/15/spain.iraq>

vindt zijn oorsprong in een voedingsbodem van crises en komt door katalysatoren, ook wel triggers genoemd, tot uitbarsting. Gedurende dit proces verliest de persoon in toenemende mate het vertrouwen in de samenleving totdat een punt kan worden bereikt waarop iemand de gehele samenleving als niet-legitiem komt te beschouwen, waarbij het gebruik van geweld niet langer wordt geschuwd. Dit is extremisme. Terroristen zijn extremisten die de angst (terror) van burgers als middel gebruiken om hun doelen te verwezenlijken.

3.2 Kenmerken

Volgens de definitie van de AIVD zijn jihadisten extremisten die geradicaliseerd zijn en geweld als een legitiem middel om hun doelen te bereiken beschouwen. Het feit dat ze geweld tegen burgers toestaan en propageren, maakt hen terroristen. Religies, ook de veelzijdige islam, zijn multi-interpretabel. Zij kunnen de ideologische basis bieden voor radicalisering.¹⁰ Ook al verafschuwt een groot deel van de moslimgemeenschap wereldwijd het jihadistische gedachtegoed, het jihadisme is enkel te verklaren door middel van een beschouwing van de Islam en haar stromingen.¹¹

De grote meerderheid van moslims wereldwijd vertrouwt op de *fatwa's* (uitspraken) van één van de vier islamitische wetscholen. Deze wetscholen analyseren en interpreteren de Koran en de overleveringen over de profeet op een wijze dat deze toepasbaar zijn op het moderne leven. Daartegenover staat een klein, maar groeiend, deel van de moslims dat gelooft dat er maar één juiste interpretatie van de Koran is. Deze mensen geloven dat de huidige islam niet meer 'puur' is zoals de profeet Mohammed het zijn volgelingen oorspronkelijk heeft geleerd. Deze groep meent dat de eerste generaties moslims het vroomst waren en dat alleen zij daarom het volgen waard zijn, zonder tussenkomst van de wetscholen. Zodoende streven zij ernaar om hun leven zo in te richten dat dit de leefwijze van de eerste generatie moslims het dichtst benadert, omdat hun geloof nog onbezoedeld zou zijn door invloeden van buitenaf. Deze groep noemt men ook

---

¹⁰ Slootman, M & J. Tillie. *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*. Amsterdam: Instituut voor Migratie- en Etnische Studies & Universiteit van Amsterdam, 2006, 42.

¹¹ De Graaf, B.A. 'The Nexus between Salafism and Jihadism in the Netherlands'. *CTC Sentinel* 3 (2010), 10.

wel salafisten. De term *salaf* refereert aan de eerste drie generaties volgelingen die leefden na de profeet Mohammed.

Er worden in de wetenschappelijke literatuur drie groepen binnen het salafisme onderscheiden: politieke en apolitieke salafisten en jihadisten. De eerste twee groepen veroordelen het gebruik van geweld en menen dat er andere wegen te bewandelen zijn om hun ideale samenleving te realiseren. Jihadisten daarentegen leggen de nadruk op geweld als middel, omdat ze menen dat alle andere middelen gefaald hebben. Zij worden jihadisten genoemd, omdat ze het begrip *Jihad* claimen: de plicht van elke moslim om een goed en vroom mens te zijn. De Jihad zou moslims wereldwijd verplichten om zich met geweld in te zetten voor het behoud van het geloof. De Jihad wordt door vele gematigden echter opgevat als morele leidraad die niets met geweld te maken heeft.¹²

Volgens De Graaf voeren de wortels van het jihadisme terug naar de onderdrukking van de Sovjets van Afghanistan. De Afghanen moesten hun cultuur en religie ondergeschikt maken aan het communisme. Onder meer Arabieren uit het Saoedische schiereiland schoten hun geloofsgenoten te hulp. Deze *mujahideen*, de zogenaamde strijders voor de jihad, hebben beweerd dat zij een heilige oorlog voor het geloof voerden en dat dit een collectieve plicht van elke moslim was. Uit verschillende landen werd gehoor gegeven aan deze oproep. Na de oorlog verspreidden de strijders zich weer over andere landen en werd het gedachtegoed verder ontwikkeld. Decennia later begon de focus die men lange tijd op Sovjet Unie had gehad te verschuiven naar westerse mogendheden. De oorlogen in Irak en Afghanistan behoren tot de oorzaken die dit anti-westerse sentiment hebben aangewakkerd.¹³ Als reden waarom heden ten dage de Verenigde Staten als de vijand worden beschouwd, wordt onder meer genoemd de Amerikaanse steun aan naties die als vijand van de moslimwereld werden beschouwd, haar ‘propaganda van immoraliteit’ en de plek die de Verenigde Staten innemen als economisch centrum (maar immoreel, want gebaseerd op kolonialisme) van de wereld.¹⁴

In *Strijders van eigen bodem* stellen Buys, Demant en Hamdy dat zij op basis van diepteinterviews met jeugdwerkers en (radicale) moslimjongeren en door middel van bestudering van wetenschappelijke literatuur, krantenartikelen

---

¹² De Graaf, 3.

¹³ ‘Idem’, 4.

¹⁴ Juergensmeyer, M. *Terror in the Mind of God. The Global Rise of Religious Violence*. California: University of California Press, 2000, 184.

en rapporten van de AIVD de kern van het gedachtegoed van jihadisten hebben weten te achterhalen. Deze kern is als volgt te omschrijven: de Islam is de enige ware religie en wordt in haar bestaan bedreigd. Westerse mogendheden lopen voorop in de tegronderichting van de islam, maar ook zwakke en corrupte machthebbers in islamitische landen hebben hier schuld aan. De islam moet in volle ere hersteld worden als de basis van de staatsvorm. Daarom is een beweging vanuit de islamitische gemeenschap, de *ummah*, genoodzaakt en zijn in de strijd om de islam van de totale ondergang te redden alle middelen geoorloofd. Er is lang geprobeerd om te onderhandelen met het westen, maar nu resteert enkel geweld als het enige mogelijke middel om de islamitische eer in volle glorie te herstellen. Alle inwoners van westerse landen hebben in gelijke mate schuld, want iedereen is hypocriet ten opzichte van het leed van de moslims.¹⁵

Het jihadisme wordt dus gezien als vorm van terrorisme, omdat het geweld tegen burgers propageert. De wijze waarop het jihadisme zich heeft ontwikkeld tot zijn huidige vorm, valt af te leiden uit de onderdrukking die onder meer Afghanistan en Irak hebben ervaren. Uit de oorlogen die in die landen hebben gewoed is een verzetsdiscours gegroeid dat nog immer wordt gevoerd. De boodschap van verzet in combinatie met de salafistische leer, waarbij oude bronnen zelf worden geïnterpreteerd zonder tussenkomst van geleerden, vindt in de vorm van het jihadisme zijn eindresultaat.

3.3 Aantrekkingskracht

Geweld is een centraal thema in het jihadisme. De uitspraak: ‘Onze broeders en zusters worden aangevallen en wij hebben het recht - en zelfs de plicht - om ons te verdedigen’, wordt onder Syriëgangsters vaak gehoord.¹⁶ Het komt erop neer dat ze verklaren eigenlijk niet te willen hoeven vechten, maar dat het feit dat ze tot de *ummah* behoren, maakt dat ze zich moreel verplicht voelen om een bijdrage te leveren aan de strijd waarvan ze ervaren deel uit te maken. Waar komt die

---

¹⁵ Buys, Demant en Hamdy, 165.

¹⁶ Groen, J. ‘Lees hier de onverkorte versie van het interview met de Nederlandse jihadstrijders’ *De Volkskrant* (2013), [krantenartikel], geraadpleegd op 27 mei 2014. Beschikbaar via <https://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/3459106/2013/06/15/Lees-hier-de-onbewerkte-en-onverkorte-versie-van-het-e-mail-interview-met-de-Nederlandse-jihadstrijders.dhtml>

fascinatie voor geweld vandaan? Waarom uiten jihadisten zich niet op een andere manier?

Het idee te moeten vechten, stelt religie-socioloog Juergensmeyer, geeft mensen een gevoel van ‘empowerment’: de bereikbaarheid van macht. Juergensmeyer baseert zijn theorie op biografieën van extremisten en extremistische groepen door de jaren heen. Daarnaast neemt hij ook interviews bij hen af. Een terugkerend thema bij alle extremistische denkbeelden is dat ze vaak aanslaan bij mensen die zich berooid voelen van hun eigenheid en handelingsbekwaamheid. Deze mensen voelen zich onder de voet gelopen door een grotere vijandige macht waarop zij geen invloed kunnen uitoefenen. Deze mensen voelen zich op een bepaalde manier in hun eer of waardigheid aangevallen, zonder dat ze het gevoel hebben dat ze zich kunnen verdedigen.¹⁷ Religiewetenschapper Jones heeft biografieën van jihadisten bestudeerd en concludeert daaruit dat gevoelens van schaamte en vernedering kunnen uitmonden in gevoelens van machteloosheid en woede.¹⁸ Over schaamte merkt Juergensmeyer op dat hoe intiemer de vernedering wordt ervaren en hoe meer deze vernedering wordt gezien als een bedreiging voor de eigen eer, hoe meer behoefte er zal zijn aan een vorm van empowerment. Geweld in woord en daad is een manier om kracht te voelen en te kunnen laten zien.¹⁹ De auteur formuleert het als volgt:

Symbolic expressions of violence are empowering in a special way, for they do not lead to conquests of territory or personnel in the traditional definition of military success. For most of these quixotic fighters, their great success was simply in waging the struggle- the heady confidence they received by being soldiers for a great cause, even if the battles were not won, or were even winnable, in ordinary military terms.²⁰

Geweld voelt dus goed voor mensen die ervaren aan de marges van de samenleving te leven. De hang naar geweld komt voort uit de gevoelens van macht en eigenheid, welke gevoelens door geweld bij deze ‘Don Quichot-achtige’ strijders, zoals

---

¹⁷ Juergensmeyer, 194.

¹⁸ Jones, J. W. ‘Why Does Religion Turn Violent? A Psychoanalytic Exploration of Religious Terrorism’. *The Psychoanalytic Review* 2 (2006) 169.

¹⁹ Juergensmeyer, 194.

²⁰ ‘Idem’, 194.

Juergensmeyer ze hierboven noemt, teweeg wordt gebracht. In onderstaand citaat illustreert een Nederlandse jihadstrijder, die zichzelf Abu Khalid noemt, in het filmpje ‘Martelaar aan de Frontlinie’ hoe vernederd hij zich heeft gevoeld en wat het voor hem betekent om de Jihad uit te voeren:

*Dit is een verdedigende jihad. Onze landen zijn ingenomen, onze bezittingen. Ons bloed wordt dagelijks verspild. Wij moeten de eer herstellen van onze gemeenschap, de waardigheid. Wij laten ons niet als zwakke lammetjes doden. Dit geloof heeft ons eer gegeven om voor onszelf op te komen.*²¹

Abu Khalid verklaart dat de Jihad een hulpmiddel is om de waardigheid van de hele moslimgemeenschap te herstellen, want hij ervaart dat die is aangetast. In andere woorden: het gevecht waaraan hij deelneemt, geeft hem eer.

De vraag is hoe hij het vechten tegenover zichzelf rechtvaardigt. Geelhoed stelt in haar postdoctorale onderzoek op basis van gesprekken met jihadistische extremisten dat een dualistisch wereldbeeld (zwart wit -denken) mensen een gevoel van bestaanszekerheid kan bieden. Haar gesprekspartners waren reeds lange tijd op zoek naar de ‘juiste manier van leven’ en hebben deze eindelijk gevonden in de strenge en duidelijk afgekaderde regels in het jihadisme. Het idee ‘op de goede weg te zitten’, geeft deze mensen veel rust.²² Onderzoekers Slootman en Tillie stellen dat de pasklare antwoorden die het jihadisme zijn volgers biedt hen duidelijkheid, houvast, zekerheden en acceptatie verschaft: ‘het bestaat uit duidelijke voorschriften wat te doen en wat te laten.’²³

Wie als tegenstander wordt gezien, is onder meer afhankelijk van politieke gebeurtenissen. Zoals hierboven beschreven, zorgden onder meer de invallen in Irak en Afghanistan ervoor dat de focus van de mujahideen verschoof van de Sovjet Unie naar de Verenigde Staten en haar bondgenoten. Juergensmeyer stelt dat extremisten, die in dualistische termen denken, er zóveel behoefte aan hebben

---

²¹ Anoniem, ‘Martelaar aan de Frontlinie’, *De Banier*, [Youtube-video], geraadpleegd op 10 april 2014. Na deze datum moet de video door de veiligheidsdiensten offline zijn gehaald.

²² Geelhoed, F. *Purification and resistance. Glocal Meanings of Islamic Fundamentalism in the Netherlands*. [Proefschrift] Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, 229.

²³ Slootman, M & J. Tillie. *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*. Amsterdam: Instituut voor Migratie- en Etnische Studies & Universiteit van Amsterdam, 2006, 62.

om in actie te komen en hun eer te zuiveren dat ze zelf op zoek gaan naar een vijand die het waard is om tegen te vechten. Hij noemt het creëren van een vijand een proces van ‘satanisering’, waarin een bepaalde groep in groeiende mate door een andere groep wordt ‘gedehumaniseerd’ en duivelse kenmerken toegedicht krijgt. Een groep mensen kan een tegenstander als vijandig gaan zien als die hun waarden afwijst, de macht in handen houdt en niet met menselijke kracht overwonnen kan worden. Het voorgaande maakt de vijand bedreigend wordt voor de hele groep, inclusief haar waarden en cultuur. De acute bedreiging om te worden overwonnen door een in-slechte tegenstander, die alles afwijst waar de eigen groep voor staat, maakt dat extremisten ervaren in oorlog te zijn.²⁴

De als zodanig ervaren strijd overstijgt tijd en ruimte. Volgens jihadisten kan enkel nog een goddelijke macht worden aangeroepen om de uitverkorenen te hulp komen. Juergensmeyer noemt de oorlogen waar extremisten zich in wanen ‘kosmisch’, want ze refereren aan een entiteit ‘larger than life’. De religieuze strijd die extremisten ervaren is er één tussen goed en kwaad.²⁵ De grootte en het belang van conflict, zoals ze dat ervaren, zeggen vervolgens iets over de identiteit van de extremisten. Buys, Demant en Hamdy stellen dat een dergelijk wereldbeeld erg kan aanspreken, omdat extremisten ervaren dat zij van bijzondere en symbolische betekenis zijn en deel uitmaken van een episch verhaal. In hun zienswijze zijn ze spelers op een kosmisch toneel en dat maakt dat zij zich van oneindig groter belang voelen dan ooit tevoren.²⁶ De gevechten waar extremisten zich in mengen gaan daarom over de mores waar ze voor vechten. Ze gaan over de aard van het goede en het kwade en de betekenis van de strijd voor de geschiedenis en niet zozeer om tactische overwinningen.²⁷ Als uitzondering op het voorgaande zou de strijd om het islamitische kalifaat kunnen worden genoemd - waar ISIS sinds 2013 voor heeft gestreden -, want dit is een oorlog die ook fysiek wordt uitgevochten. Toch ook is ook het narratief dat aan deze oorlog ten grondslag ligt symbolisch en doorspekt van het door jihadisten daaraan gegeven religieuze belang.

Jihadisten wanen zich een speler in een kosmisch spel en voelen zich hierdoor gesterkt in hun handelingsbekwaamheid. Na een periode te hebben ervaren aan de marge van de samenleving te staan geeft het kunnen praten over

---

²⁴ Juergensmeyer, 184.

²⁵ ‘Idem’, 149.

²⁶ Buys, Demant en Hamdy, 54.

²⁷ Juergensmeyer, 185.

het bevechten van een vijand aan jihadisten het gevoel dat zij de controle over hun leven weer hebben opgepakt. Daarbij creëren zij zelf een vijandbeeld om tegen te vechten. Op deze wijze dichten jihadisten zichzelf een buitengewoon belangrijke rol toe als gevreesde en uitverkoren soldaten in een hemelse oorlog.

3.4 Jihadisme in Nederland

In Nederland kreeg het jihadisme op 2 november 2004 algemene bekendheid door de aanslag op Theo van Gogh. De symboliek van de gruwelijke moord (een brief die door middel van een mes op de borstkas van van Gogh was vastgeprikt) en het feit dat de moord op klaarlichte dag werd gepleegd, leidde tot veel onrust. Tot dan toe werd aangenomen dat radicalisering van moslims iets was dat enkel in het buitenland gebeurde. Het feit dat de dader, Mohammed Bouyeri, een geboren en getogen Nederlander was die tot kort daarvoor ook nog eens werd aangeduid als één van de meest maatschappelijk betrokken jongens in de wijk, schokte Nederland.²⁸ Zoals Buys, Demant en Hamdy het formuleren:

Dat leidde tot de verontrustende conclusie dat we voor het eerst in de geschiedenis te maken hadden met islamitisch extremisme van Nederlands fabrikaat. Het was ‘een van onze jongens’ die was gaan moorden. Dat was nieuw en gruwelijk; het betekende dat extremisme geen kwaad van buiten meer was en dat er kennelijk in ons land de voorwaarden liggen die het mogelijk maken dat mensen overgaan tot extremisme en geweld.²⁹

Het bleek dat ook het vrije Nederland religieuze extremisten niet alleen kon herbergen, maar ook ‘creëren’ -iets wat ervoor ondenkbaar leek. Hoewel in het begin van dit hoofdstuk wordt gesteld dat radicalisering een fenomeen is van alle tijden, is de situatie dankzij het jihadisme vandaag de dag urgenter dan vroeger. Het dreigingsbeeld in Nederland staat reeds een aantal jaren op ‘substantieel’ nu het jihadisme een directe bedreiging vormt voor de Nederlandse samenleving.³⁰ Hoe heeft deze ideologie zich in Nederland kunnen manifesteren?

---

²⁸ Buys, Demant en Hamdy, 8.

²⁹ ‘Ibidem’

³⁰ AIVD, Jaarverslag 2016’.

Ten eerste nemen salafistische moskeeën toe in Nederland, deze worden door terrorisme- onderzoeker De Graaf als broedplaats van jihadistisch gedachtegoed gezien. De Graaf schrijft dat salafisten wegens hun denkbeelden uit andere landen hebben moeten vluchten, maar dat zij zich in Nederland juist hebben kunnen ontwikkelen. Ofschoon zij tien jaar geleden reeds door de AIVD als extreem en anti-integratief werden bestempeld, kan dat volgens de grondwet geen aanleiding zijn om salafisten als groepering te verbieden. Hoewel het grote merendeel van de salafisten geweld verafschuwt, voedt een klein groepje jihadisten zich wel degelijk met deze denkbeelden. De beginselen van de ideologie worden in salafistische kring ontwikkeld waarna jihadisten nog een stap verder gaan.³¹ De gevaarlijke jihadistische ideologie kan dus meeliften op de legale verspreiding van salafistisch gedachtegoed in Nederland.

Ten tweede is jihadistische propaganda door de opkomst van het internet makkelijk te vinden. Een sociale kring, die cruciaal is in de weerbaarheid van jongeren tegen radicalisering, kan tegenwoordig ook volledig online bestaan. De drempel om gelijkdenkenden tegen te komen en geïnspireerd te raken door een ideologie die tegemoetkomt aan de eigen behoeftes ligt tegenwoordig veel lager dan vroeger. Jongeren die anders nooit in aanraking zouden komen met jihadistische ideologie krijgen daar middels het internet nu wel de kans toe.³² Bekeerling Zakariya al-Hollandi vertelt in een Youtube-interview dat het Wilders' haat tegen de islam was die zijn nieuwsgierigheid voor de islam heeft opgewekt. Hij voelde zich niet thuis in de samenleving en stuitte op salafistische en jihadistische sites die precies de juiste snaar bij hem raakten.³³ Het jihadisme verspreidt zich dus op twee manieren in Nederland: door de successen van het salafisme en door middel van het internet.

Ondanks de omstandigheid dat het jihadisme ook in Nederland voet aan de grond heeft gekregen, heeft er in Nederland na de moord op Theo van Gogh geen nieuwe jihadistische aanslag plaatsgevonden - in tegenstelling tot de ons omringende landen. Daar zijn verschillende verklaringen voor te vinden. Allereerst heeft er in korte tijd veel onderzoek naar salafisme en jihadisme plaatsgevonden

---

³¹ De Graaf, 13.

³² Pligt, van der J. & W. Koomen. *Achtergronden en determinanten van radicalisering en terrorisme*. Amsterdam: University of Amsterdam, 2009, 54.

³³ Honing, A. 'Abdelkarim Honing. Interview met Zakariyya Al Hollandi deel 1' (2013), [Youtube-video], geraadpleegd op 2 oktober 2014. Beschikbaar via https://www.youtube.com/watch?v=QjK_j3OrjCc

en is er op dit gebied een groter bewustzijn gecreëerd voor beleid en interventiemethoden. Signalen van radicalisering kunnen daardoor sneller worden onderschept.³⁴ Daarnaast nam volgens Beatrice de Graaf in de moslimgemeenschap de afkeer van jihadisten toe. Meteen na de moord waarschuwden salafi geleerden jonge volgers voor de risico's van het interpreteren van religieuze teksten zonder religieuze kennis. Zij stelt dat deze houding deels de reden is dat er sinds 2004 geen aanslagen meer zijn gepleegd.³⁵ Tenslotte speelt ook mee dat van de groep jihadistische jongeren die in 2013 zijn begonnen met radicaliseren, degenen die in dat proces zo ver waren gevorderd dat ze bereid waren om actie te ondernemen, uit Nederland zijn vertrokken. Het is lange tijd makkelijk geweest om naar brandhaarden in Tunesië, Syrië en Irak te reizen.³⁶ Deze gebieden hadden een grote aantrekkingskracht voor uitreizigers, want volgens radicale sprekers waren daar ware moslims die zich voor de Jihad wilden inzetten het hardst nodig: hier werden namelijk ware moslims aangevallen door 'ongelovigen'. Met betrekking tot Syrië beweren Jihadisten bijvoorbeeld dat de alevitische stroming - waar Assad toe behoort - niet-moslim of zelfs christelijk is en dat hij met de hulp van westerse machthebbers aan de macht is geholpen.³⁷ In totaal zijn er sinds 2013 ongeveer 280 strijders naar Syrië afgereisd, waarvan er ongeveer 50 zijn teruggekeerd. De meeste uitreizigers zijn tussen de 19 en 25 jaren oud met zowel uitschieters naar beneden (15) als naar boven (42). Het gemiddelde ligt op 23 jaren.³⁸ Bijna de helft van de uitreizigers is van Marokkaanse komaf, een kwart is bekeerling. Sinds ISIS macht begon te verliezen, namen ook de aantallen uitreizigers af.³⁹

Jihadisme lijkt in Nederland dus bereikbaar te zijn middelssalafistische moskeeën als opstapje voor de extremistische variant en via het internet. Toch is er in de salafistische gemeenschap veel weerstand tegen het Jihadisme en heeft de moord op Theo van Gogh het bewustzijn over dit thema aangescherpt, wat

---

³⁴ Buys, Demant en Hamdy, 12.

³⁵ De Graaf, 10.

³⁶ AIVD, 'Jaarverslag 2016'.

³⁷ Groen, 'Lees hier de onverkorte versie van het interview met de Nederlandse jihadstrijders'

³⁸ Bergema, R. en S. Koudijs, 'Nederlandse jihadisten in Syrië en Irak. Een analyse.'

Internationale Spectator 10 (2015), beschikbaar via

<https://spectator.clingendael.org/pub/2015/10/nederlandse-jihadisten-in-syrie-en-irak/>

³⁹ Groen, J. & R. van der Noordaa, 'Jihadgangers zijn relatief vaak bekeerlingen. 45 procent is van Marokkaanse komaf', *De Volkskrant* (2017), [krantenartikel], geraadpleegd op 15 augustus 2017. Beschikbaar via

<https://www.volkskrant.nl/binnenland/jihadgangers-zijn-relatief-vaak-bekeerlingen-45-procent-is-van-marokkaanse-komaf~a4504402/>

remmend kan werken op het aantal jongeren dat daadwerkelijk radicaliseert. Bovendien zochten veel jongeren tussen de 19 en 25, die toch al bereid waren actie te ondernemen, hun heil in het buitenland. Vooral in de beginperiode van de oorlog in Syrië konden zij makkelijk bij Turkije de grens oversteken. De hoeveelheid uitreizigers was in deze periode een handzame graadmeter om het niveau van radicalisering in een stad of regio te 'meten'. Met de teloorgang van ISIS nemen ook de uitreis cijfers af.

3.5 Conclusie

Concluderend kan worden gesteld dat het radicaliseringsproces begint wanneer iemand ervaart niet langer onvoorwaardelijk deel uit te maken van de samenleving. Dit kan bij de radicaliserende uitgroei tot het gevoel dat er wel eens iets mis kan zijn met de 'status quo' en dit is wanneer de basis van de samenleving gaat wankelen. Het gevoel er niet bij te horen kan tenslotte uitmonden in de overtuiging dat de maatschappij op verkeerde grondslagen is gestoeld en daarom in zijn geheel, inclusief de burgers, verdorven is. Jihadisten verzetten zich derhalve tegen de westerse samenleving. Zij beschouwen de islam als een superieure manier van leven die wordt bedreigd door de immoraliteit van de Verenigde Staten en haar bondgenoten. Het gevoel superieur te zijn en voor de eigen waardigheid te mogen vechten, kan aantrekkelijk zijn voor mensen die ervaren in hun waardigheid te zijn aangetast mede omdat het gedachtegoed een gevoel van empowerment biedt. Daarnaast geeft de ideologie richtlijnen voor het 'enige juiste leven', wat aan de aanhangers ervan een groot gevoel van rust kan geven. Het jihadisme kan dus zorgen voor helderheid en empowerment in de levens van degenen die het gedachtegoed aanhangen. Het jihadisme is dus een vehikel voor de behoeftes van jihadisten.

Er blijven echter nog veel vragen over. Wat mensen ertoe beweegt om de daad bij het woord te voegen, is bijvoorbeeld nog niet duidelijk. Daarnaast blijft het schimmig waarom er zoveel bekeerlingen voor het jihadistische gedachtegoed kiezen en niet voor een andere vorm van extremisme. Wat brengt jihadisme hen nu specifiek? In de komende hoofdstukken zal worden getracht op deze vragen een antwoord te geven. Bij de behandeling van de materie zal de focus voornamelijk op identiteitsontwikkeling liggen. Als eerste wordt in hoofdstuk 4 aandacht besteed

aan de adolescentieperiode, een moeilijke periode waarin jongeren grillige keuzes maken omwille van de identiteitsontwikkeling. In hoofdstuk 5 wordt vervolgens gekeken naar de 'identiteitsstrategie' van radicalisering: hoe is de keuze van jihadistische radicalisering te verklaren vanuit het gezichtspunt van de identiteit van een adolescent? Hierbij wordt gekeken naar twee leefwerelden: die van moslimjongeren in Nederland en die van Nederlandse bekeerlingen die zijn uitgereisd.

4 Identiteitsontwikkeling in de adolescentie

4.1 Identiteit

Erik Erikson, één van de grondleggers van de ontwikkelingspsychologie, beschrijft identiteit in zijn handboek 'Identity, Youth and Crisis' als een besef van de eigen persoon en diens plaats in de gemeenschap. Zijn theorie is overgenomen door veel andere wetenschappers, maar er wordt ook kritiek op geleverd: hij zou te weinig oog hebben voor opleidingsachtergrond, sekse of etniciteit.⁴⁰ Zijn theorie over identiteitsontwikkeling luidt als volgt: mensen zijn zich bewust van hun eigen identiteit door interactie met anderen. Zij kijken naar hun omgeving, creëren een begrip van wat 'normaal' is en vormen hun identiteit mede door de reacties die ze krijgen van anderen. Op basis van dit proces 'vinden' mensen iets van zichzelf.⁴¹ Omdat de gemeenschap als een soort spiegel werkt met behulp waarvan mensen hun eigen identiteit vormgeven, maakt dat identiteitsvorming een voortdurend proces is. Gedurende het hele leven passen mensen hun identiteit telkens aan nieuwe contacten en ontwikkelingen aan. Deze ontwikkelingen worden bindingen of identificaties genoemd.⁴² Gielen voegt daaraan toe dat de wisselwerking tussen de zelf en anderen leidt tot een coherent beeld van de zelf, welk beeld een mens positioneert in tijd en ruimte en hem/haar helpt om het leven te begrijpen. Een identiteit helpt dus bij het formeren van een begrip van wat het betekent om te 'zijn', om te 'bestaan'.⁴³

Naast een zelfbeeld heeft een mens er ook een besef van bij welke groep(en) hij/ zij hoort. Gedeelde kenmerken vormen een belangrijk deel van de kern van onze identiteit, want mensen zijn sociale wezens die verbonden willen zijn met een collectief. Het individu wordt beoordeeld, en beoordeelt zichzelf, op basis van de groep waar hij/zij meent bij te horen. Of dat nou is op basis van de natie of de regio waarin iemand woonachtig is of op basis van bijvoorbeeld hobby's en

---

⁴⁰ Gielen, A-J. *Radicalisering en Identiteit. Radicale rechtse en moslimjongeren vergeleken*. Amsterdam: Aksant, 2008, 23.

⁴¹ Erikson, E. H. *Identity, Youth and Crisis*. New York: W.W. Norton Company, 1968, 19.

⁴² 'Idem', 76.

⁴³ Gielen, 26.

interesses, geslacht, muzieksmaak of haarkleur. De identiteit wordt dan weer gespiegeld aan de gedragstypes van de groep.

Zo maken meervoudige persoonlijkheidstypes onderdeel uit van een identiteit. Iedereen speelt meerdere rollen in zijn leven op basis van zijn uiterlijke kenmerken, afkomst en interesses. In de publieke opinie wordt soms aangenomen dat mensen maar één identiteit kunnen aannemen: moslim, Nederlander, liberaal of democraat. In de wetenschappelijke literatuur wordt echter benadrukt dat een menselijke identiteit meerdere rollen incorporeert: bijvoorbeeld oma, vriendin, D66-stemmer, ochtendmens, koffieliefhebber, Foo Fighters-fan etc. Een gezonde identiteit bestaat uit meerdere elementen die allemaal zorgvuldig zijn uitgezocht en geïncorporeerd.⁴⁴ Identiteiten zijn dus individueel én collectief én meervoudig én flexibel.

Dat identiteiten zo dynamisch zijn, houdt echter niet in dat mensen constant het gevoel hebben dat hun identiteit voortdurend fluctueert. Ze hebben wel degelijk het idee 'iemand te zijn' wiens basis door de jaren heen hetzelfde blijft.⁴⁵ Dat is noodzakelijk, want een sterk gevoel van identiteit geeft een veilig en geborgen gevoel. Een stabiele identiteit maakt dat mensen zich op hun plek voelen. Het maakt dat mensen zich zelfverzekerder voelen en aldus in staat zijn om uitdagingen aan te gaan. Mensen verkeren dan in een goede relatie met anderen en ervaren over het algemeen 'een gevoel van psychisch-sociaal welzijn'.⁴⁶ Een identiteit maakt dus dat een persoon gebeurtenissen, systemen en contacten uit de omgeving kan begrijpen. De persoon ontleent ook een vorm van bestaanszekerheid uit de eigen identiteit. Hoe beter het lukt om een eigen identiteit vorm te geven, hoe rustiger, stabiel, zelfverzekerder en minder afhankelijk het individu is van externen.⁴⁷ Het valt daarom te verdedigen dat een identiteit het belangrijkste is wat een mens bezit en dat een stabiele identiteit van groot belang is voor iemands mentale welzijn.

---

⁴⁴ Gielen, 29.

⁴⁵ Erikson, 19.

⁴⁶ 'Idem', 176.

⁴⁷ Marcia, J. 'Identity in Adolescence'. *Handbook of Adolescent Psychology*. Adelson, J. New York: Wiley & Sons, 1980: 109.

4.2 Adolescentie

Het ‘samenstellen’ van een identiteit is een precair proces. Erikson onderscheidt acht levensfasen waarin de identiteit telkens wordt geherdefinieerd. Identificaties worden aan het eind van elke fase verworpen en opnieuw ontwikkeld in samenspel met nieuwe sociale contacten of interesses. Alle fasen hebben een functie en elk mens doorloopt ze. De eerste vier fasen gaan over de periode waarin een baby zich ontwikkelt tot kind en waarin er strikt genomen nog geen identiteit als zodanig bestaat, maar al wel een bepaald beeld van de zelf. De vijfde fase is de fase van de adolescentie, waar straks dieper op wordt ingegaan. De laatste drie fasen gaan over schakelingen in het volwassen leven, zoals het krijgen van kinderen en grootouder worden en zo de scepter overdragen naar een nieuwe generatie. Alle fasen hebben hun eigen specifieke uitdagingen.⁴⁸

Om te transformeren van fase tot fase ervaren mensen zogenaamde ‘crises’. Erikson definieert deze als kantelpunten in de menselijke ontwikkeling die plaatsvinden op het moment dat iemand vastloopt in zijn leven en voelt dat hij of zij moet veranderen om verder te kunnen. Dit is een automatisch gevolg van het verstrijken van de tijd en menselijke ontwikkeling. De persoon ervaart dan een fase van verwarring of zelfs depressie, waarin hij/zij de bindingen in het leven opnieuw evalueert. Na deze periode zet de ontwikkeling zich in een andere richting voort. Een crisis is in deze definitie dus een mogelijkheid tot hervorming en verdere groei.⁴⁹

Wetenschappers beschrijven dat de vijfde fase van de identiteitsontwikkeling cruciaal is voor de identiteitsontwikkeling, omdat de adolescentie tussen twee belangrijke periodes in het leven is ingebed. In deze fase moet de adolescent onafhankelijk leren zijn. Psycholoog Dan McAdams stelt dat in de adolescentieperiode [ongeveer tussen het 12e en 21e levensjaar, F.H.] de kindertijd moet worden losgelaten: ‘Childhood becomes the remembered past and adulthood the anticipated future.’⁵⁰ Voornoemde levensfasen kunnen aan elkaar worden verbonden doordat mensen in de adolescentie beginnen met het creëren van verhalen die de richting in hun leven verklaren. Dit doen mensen door hun

---

⁴⁸ Erikson, 170.

⁴⁹ ‘Idem’, 16.

⁵⁰ McAdams, D.P. *The person: An introduction to the science of personality psychology*. New York: Wiley & Sons, 2009, 102.

geschiedenis zó te interpreteren dat er een coherente verhaallijn ontstaat waarin hun veranderlijke identiteit zich als een stabiele eenheid manifesteert, zoals hierboven uiteengezet.⁵¹

Het is mogelijk om nog preciezer aan te duiden wat gedurende de adolescentie de belangrijkste periode is voor de identiteitsvorming. Marcia beschrijft dat de grootste verandering in de identiteit tussen het 18e en het 21e levensjaar plaatsvindt, ook wel de 'late adolescentie' genoemd. Hij concludeert uit zijn onderzoek dat de meeste jongeren in het begin van deze periode nog geen eigen identiteit hebben kunnen vormgeven maar aan het einde daarvan wel. Offer, Marcus en Offer wijzen daarbij op de omstandigheid dat de onderzochte mannen van 19 en 20 op het moment van het onderzoek nog geen eigen basisidentiteit hadden gevormd, maar dat zij er wel op weg naartoe waren. Bovendien noemen Stark en Traxler dat hun proefpersonen boven de 21 jaren veel betere identiteitsscores lieten zien dan die onder de 21 jaren.⁵² Dit doet Marcia concluderen dat de identiteit zich begint te vormen in de vroege adolescentie rond het 12e levensjaar en dat dit proces zich voortzet tot in de late adolescentie, waarin een 'kernidentiteit' echt vaste vorm begint aan te nemen.⁵³

Het is in de vijfde fase wanneer de adolescent de ervaringen uit de vorige fases gebruikt om deze om te zetten in een werkbaar model van de zelf. Dit moet wel in een bepaald tijdsbestek gebeuren, want de rol van 'kind' moet worden afgeschud en de persoon moet zich voorbereiden op de rol van de 'zelfstandige volwassene'.⁵⁴ Dat gebeurt doordat de persoon zich losmaakt van de ouders (wat een moeizaam proces kan zijn) en experimenteert met bindingen. Jongeren meten zich in deze periode identificaties aan en zijn in staat die ook weer los te laten in het geval deze niet blijken te passen. Dit kan op hoog tempo en op erg rigoureuze wijze gaan. Op deze manier spelen en experimenteren zij met diverse 'tussenidentiteiten' met snelle en diverse bindingen. Die wisselingen in identificaties kunnen zich uiten in bijvoorbeeld veranderende kledingstijl, muzieksmaak, sociale contacten en hobbies. De omstandigheid dat een tiener van de één op de andere dag blauw haar heeft en naar heavy metal luistert, kan erop

---

⁵¹ 'Ibidem'

⁵² Stark, P.A. & A.J. Traxler. 'Empirical Validation of Erikson's Theory of Identity Crisis in Late Adolescence'. *The Journal of Psychology* 86 (1974) 28.

⁵³ Marcia, 118.

⁵⁴ 'Idem', 110.

duiden dat deze tiener met ‘tussenidentiteiten’ experimenteert. In deze periode voelen zij druk vanuit de samenleving om zich op een eigen en unieke manier te uiten. McAdams formuleert het als volgt:

*Parents, high school teachers, siblings, friends, college admissions, counselors, the business world, the media, and many other aspects of modern society explicitly and implicitly urge adolescents and young adults to ‘get a life’.*⁵⁵

Het is dus in de adolescentie waarin een eigen idee van de zelf moet worden ontdekt en gestructureerd. Op basis van het eindresultaat van ontwikkelingen in de adolescentieperiode positioneert het individu zich voor de rest van zijn of haar leven ten opzichte van de normen en waarden in zijn/haar omgeving.⁵⁶

Paradoxaal genoeg hebben jongeren in de zoektocht naar een unieke individualiteit juist behoefte om zich te spiegelen aan vriendengroepen. Voor dit fenomeen heeft Erikson ook een verklaring. Jongeren spelen in deze periode zowel met hun identiteit als individu als met hun identiteit als groepslid. In het proces van identiteitsvorming verzamelen jongeren een groep vrienden waaraan ze zich graag spiegelen om zich heen. Binnen groepen experimenteren ze met hun eigenheid. Het is een veilige omgeving waarin nieuwe identificaties van de zelf kunnen worden uitgetoet. Daar wordt over gepraat en er wordt feedback op gegeven, zonder dat het risico op uitsluiting aan de orde is. Daarom is het voor adolescenten erg belangrijk om ‘ergens bij te horen’: een collectief kan een spiegelende én bevestigende rol innemen die het individu laat zien dat hij of zij op het goede spoor zit met zijn/haar individuele identificaties.⁵⁷

Hoeveel invloed een vriendengroep precies heeft op jongeren, wordt geïllustreerd door onderzoek van de criminologen Scott, Reppucci en Woolard. Zij baseren zich op empirisch onderzoek en op literatuuronderzoek naar de ontwikkeling van een kind in relatie tot het maken van keuzes en het nemen van risico's. Wat adolescenten voornamelijk lijkt te onderscheiden van volwassenen is hun beslissingskader ten aanzien van het nemen van risico's, aldus de

---

⁵⁵ McAdams, 103.

⁵⁶ Erikson, 171.

⁵⁷ 'Idem', 166.

onderzoekers. Waar volwassenen inschatten wat de sociale en feitelijke risico's zijn van hun bijdrage aan een bepaalde gebeurtenis, kijken jongeren meer naar de sociale gevolgen van het níet meedoen.⁵⁸ Positieve en negatieve gevolgen worden door de keuzemaker gedefinieerd en zijn daardoor subjectief en context-afhankelijk. De auteurs geven het voorbeeld van een jongere die wordt geconfronteerd met de uitnodiging om met vrienden een verdovend middel te komen uitproberen. De negatieve gevolgen van het 'nee'-zeggen kunnen voor een adolescent, voor wie de vriendengroep een centrale plaats inneemt, groter zijn dan de gezondheidsrisico's die aan experimentele drugs verbonden zijn. De auteurs stellen dat jongeren dus wel degelijk afgewogen keuzes maken, maar dat hun afwegingskader anders is dan dat van volwassenen.⁵⁹ Met deze conclusie wordt geïmpliceerd dat adolescenten het waarborgen van hun (sociale) identiteit van groter belang kunnen achten dan fysieke of wettelijke consequenties.

Naast het feit dat een collectief aan jongeren een sterke groepsidentiteit biedt en hen kan ondersteunen bij het uiten van handelingsbekwaamheid, uiten subculturen an sich ook een eigen groepsidentiteit. Als een actieve eenheid kunnen groepen experimenteren met stijlen en met de wijze van waarop deze op gebeurtenissen reageert. Door zich aparte stijlen en bijbehorende normen en waarden aan te meten, vormen zij subculturen met een soms strenge selectie. Religiewetenschapper Kippenberg benadrukt dat deze strategie jongeren helpt om zich als generatie van de toekomst te manifesteren. Vooral het internet is een belangrijk middel in het proces waarin jongeren zich afzetten tegen de gevestigde orde.⁶⁰ De auteurs Bayat en Herrera van het boek 'Being Young and Muslim in Neoliberal Times' benadrukken dat jongeren zich tegenwoordig vergelijken met jongeren over de hele wereld en worden beïnvloed door omstandigheden die zich over de hele wereld voordoen. Adolescenten hebben daarbij de mogelijkheid om in contact te komen met leeftijdsgenoten uit alle hoeken van de wereld en voelen zich mondiaal met elkaar verbonden. Als groep zetten ze zich af tegen de gevestigde orde. De onderzoekers noemen jongerenculturen die hun sociale omgeving proberen te hervormen 'countercultures', oftewel tegenculturen. Deze

---

⁵⁸ Scott, E.S., N.D. Reppucci & J.L. Woolard. 'Evaluating Adolescent Decision Making in Legal Contexts'. *Law and Human Behavior* 19 (1995): 231.

⁵⁹ Scott, Reppucci en Woolard, 235.

⁶⁰ Kippenberg, H. 'Searching for the Link between Religion and Violence. A Theory of Social Action'. *Method and Theory in the Study of Religion* 22 (2010) 111.

tegenculturen stellen de dominante normen ter discussie en dagen de oudere generatie uit.⁶¹ Het lijkt er dus op dat de focus op ‘jong zijn’ en het gebruiken van het internet als communicatiemiddel maken dat de jongeren van nu zich als aparte entiteit kunnen manifesteren en de mogelijkheid hebben om een identiteit te ontwikkelen zonder al te veel inmenging van volwassenen.

Eerder is gesteld dat een identiteit wordt gevormd in een dialectisch proces met de sociale omgeving. In het bovenstaande wordt echter beschreven dat in dit proces drie factoren van invloed zijn: de zelf, de groep -waarvan iemand ervaart deel uit te maken- en de rest van de samenleving. Gelet hierop lijkt de identiteitsvorming dus juist een *trialectisch* proces te zijn, waarin het aantrekken en afstoten van identiteiten zowel op individueel als op groepsniveau plaatsvindt in samenhang met de hervormingsgezinde tegenstand ten opzichte van de samenleving. Het lijkt aannemelijk dat een vorm van individueel dan wel georganiseerd verzet inherent is aan de adolescentieperiode en dat dit geldt als een noodzakelijke strategie om een mening over de wereld te kunnen vormen en om de eigen handelingsbekwaamheid uit te testen. Met het voortschrijden van de leeftijd neemt namelijk op een gegeven moment het belang van vriendengroepen voor de identiteitsontwikkeling van een adolescent af. Feddes, Nicholson en Doosje stellen dat vrienden hun invloed op een jongere verliezen, nadat deze ongeveer het 20e levensjaar is gepasseerd. Dit komt omdat de identiteit dan al vrij ver is gevormd en de persoon daardoor weerbaarder is tegen normatieve druk. In andere woorden: het individu is klaar voor de wereld.⁶²

Wat op dit punt over de identiteitsopbouw in de adolescentie kan worden vastgesteld is dat dit een onontkoombare periode in het leven is welke als functie heeft om een werkbare vorm van de zelf te ontdekken. Het is van groot belang om aan het einde van deze fase een stabiele basisidentiteit te hebben ontwikkeld, want een identiteit is dé belangrijkste schatbewaker van het mentale welzijn van een persoon. De zoektocht naar een eigen zelf gaat gepaard met onder meer losweking van de ouders, het aannemen van diverse ‘tussenidentiteiten’, nieuwe hobbies en het aangaan van hechte bindingen met vrienden. Vriendengroepen spelen een grote rol in de adolescentie, omdat jongeren zich in dit verband aan elkander

---

⁶¹ Bayat, A. & L. Herrera, *Being Young and Muslim. New Cultural Politics in the Global South and North*. Oxford: Oxford Scholarship Online, 2010, 15.

⁶² Feddes, Nicholson en Doosje, 55.

spiegelen en omdat zij zo samen een vuist kunnen maken richting de oudere generaties in een trialectisch proces van aantrekken en afstoten. Een vorm van verzet wordt dus gepresenteerd als een onoverkomelijk onderdeel van de adolescentie. Tijdens de fase van hechte binding aan groepen kunnen gezondheidsrisico's voor lief worden genomen ten behoeve van de plaats in de groep. Aldus wordt geïmpliceerd dat adolescenten het veiligstellen van hun (sociale) identiteit van groter belang kunnen achten dan fysieke of wettelijke consequenties.

4.3 Identiteitsstatussen

Nu duidelijk is geworden hoe de identiteit zich in de adolescentieperiode ontwikkelt, is het noodzakelijk om helder te krijgen welke uitdagingen jongeren ervaren bij de ontwikkeling van voornoemde identiteit en wat de consequenties kunnen zijn als gevolg van het onvermogen die uitdagingen het hoofd te bieden. Erikson en Marcia stellen dat een adolescent aan het einde van de vijfde fase, dus rond het 21e levensjaar, een eigen identiteit moet hebben opgebouwd en dat dit goed is voor de mentale gezondheid. Maar wat zijn de gevolgen als dit niet lukt?

Erikson noemt de adolescentieperiode een dialectische wisselwerking tussen 'identity' en 'role confusion'; identiteit en rolverwarring. Hij neemt deze twee begrippen als uitersten om aan te tonen dat een unieke identiteit het streefdoel is en rolverwarring de valkuil - of het alternatieve resultaat in het geval de vorming van een eigen identiteit niet is gelukt.⁶³ Waar de eigen identiteit helpt om de zelf te onderscheiden van anderen, de zelf in tijd en ruimte te plaatsen en gebeurtenissen te ordenen en te verklaren, wordt een identiteitsverwarring als een chaotische staat van de zelf ervaren:

[Identity is a] self-structure, an internal, self-constructed, dynamic organization of drives, abilities, beliefs, and individual history. The better developed this structure is, the more aware individuals appear to be of their own uniqueness and similarity to others and of their own strengths and weaknesses in making their way in the world. The less developed the structure is, the more confused individuals seem about their own

---

⁶³ Erikson, 171.

*distinctiveness from others and the more they have to rely on external sources to evaluate themselves.*⁶⁴

Waar Erikson uitgaat van twee uitersten van identiteitsvorming, bestaat er volgens Marcia een glijdende schaal waarlangs een identiteit kan worden 'gemeten'. De auteur presenteert een model met naast de twee uitersten, die hij in zijn eigen vocabulaire 'Identity Achievement' en 'Identity Diffusion' noemt, nog twee andere 'identiteitsstatussen'. Daarbij noemt de auteur dat door deze manier van kaderen door een observator de identiteitsstatus met een percentage van 80% is vast te stellen. Als onderzoeksmethode heeft hij een groep van jonge studenten in de late adolescentie bij elkaar gezet, meette hij hun interactie en liet hen tests doen. Hij baseert zich mede op andere onderzoekers die andere testmethodes gebruiken, zoals het door proefpersonen laten bijhouden van dagboeken of de subjecten de Rorschach (inktvlekken)-test laten doen.⁶⁵ Een punt van kritiek op Marcia's werk is dat hij, net als Erikson, bijna alleen maar hoogopgeleide mannen onderzoekt, waarvan het merendeel blank.

Het model gaat dus uit van vier statussen van identiteitsvorming. De eerste groep noemt hij *Identity Achievement*, met mensen die na een zoektocht hun eigen doelen hebben gesteld en deze nastreven. Identity Achievements zijn zelfbewust, kunnen zich redden in onverwachte situaties en zijn zelfverzekerd. Dit is het succesvolle eindproduct van een identiteitszoektocht. Op basis van deze stabiele basis blijven individuen zich in de rest van hun leven vormen.

Als tweede identiteitsgroep worden *Moratoria* onderscheiden, jongeren die op dat moment een crisis ervaren.⁶⁶ Jongeren in een Moratorium gaan wel bindingen aan met het doel uiteindelijk een identiteit te kunnen vormen, maar hebben zich nog nergens op vastgelegd. Achievement en Moratorium worden genoemd als op zichzelf staande vormen van identiteit, waarbinnen geen tussencategorieën mogelijk zijn. Binnen de overige twee statussen zijn wel onderliggende subvormen te onderscheiden.⁶⁷

---

⁶⁴ Marcia, 109.

⁶⁵ Marcia, 119.

⁶⁶ 'Idem', 111.

⁶⁷ Archer, S.L. & A.S. Waterman, 'Varieties of Identity Diffusions and Foreclosures. An Exploration of Subcategories of the Identity Statuses.' *Journal of Adolescent Research* 5 (1990) 97.

De derde groep bestaat uit *Foreclosures*: deze mensen vertonen gelijkenissen met Identity Achievements, maar hun doelen zijn niet voortgekomen uit een persoonlijke zoektocht maar zijn naar het voorbeeld van hun ouders gevormd. Marcia merkt hierbij op dat deze adolescenten geen tekenen laten zien die erop duiden dat zij een zogenaamde crisis hebben ondergaan. Daarom hebben ze volgens hem ook geen volledige identiteitsontwikkeling doorgemaakt en hebben ze zich een identiteit eigen gemaakt zonder kritische zoektocht.⁶⁸ Archer en Waterman hebben in kaart gebracht welke vormen van Foreclosure en Diffusion in de wetenschappelijke literatuur worden genoemd. Ze beschrijven vijf subcategorieën van Foreclosures. Een open versie is de eerste, waarin individuen zich in bepaalde doelen en waarden hebben vastgebeten, terwijl ze niet stram overkomen en anderen wel motiveren om hun eigen doelen na te streven. Daarnaast noemen ze een gesloten versie, waarbij de binding aan de gestelde doelen zó sterk is dat mensen zich eraan blijven vasthouden, ook al is dat in hun nadeel. Voorts wordt een *Premature Foreclosure* onderscheiden, die voorkomt als mensen zich te snel binden zonder grondig geëxploreerd te hebben. Met een *Late Developing Foreclosure* wordt vervolgens een binding bedoeld die klakkeloos wordt overgenomen op een moment dat dit de persoon goed uitkomt. Tenslotte wordt er een categorie van *Appropriated Foreclosures* genoemd die zich een bepaalde groepsidentiteit volledig eigen maken.⁶⁹

Mensen in de *Identity Diffusion*, de vierde identiteitsstatus, hebben (nog) geen antwoord kunnen vinden op wie ze zijn of waar ze naartoe gaan. Volgens Bronson heeft een dergelijke identiteitsverwarring meerdere kenmerken. Mensen die in die staat verkeren, hebben een weinig coherent beeld van de wijze waarop hun kindertijd heeft geleid tot de persoon die zij nu zijn. Daarnaast reageren zij sneller angstig en zijn zij met zichzelf in conflict. Zij weten zichzelf en wat hen definieert minder goed te omschrijven. Hun zelfbeeld is instabiel, wat hen afhankelijker maakt van mensen en gebeurtenissen in hun leven dan de andere identiteitsstatussen.⁷⁰ Archer en Waterman beschrijven dat ofschoon mensen in de diffuse status allen geen commitments aangaan, ze daar verschillende motivaties voor hebben. De auteurs hebben samengevat welke vijf vormen van

---

⁶⁸ Marcia, 111.

⁶⁹ Archer en Waterman, 105-107.

⁷⁰ Bronson, G.W. *Identity Diffusion in Late Adolescents*. California: University of California, 1958, 415.

identiteitsverwarring door voorgaand empirisch onderzoek in kaart zijn gebracht. Ze noemen eerst de *Precrisis Identity Diffusion*. Deze groep bevat adolescenten die nog geen dringende behoefte hebben gevoeld om op zoek te gaan naar vragen over hun identiteit. De tweede vorm is *Apathetic Identity Diffusion*, waarin het zoeken volledig is uitgesteld of opgegeven en mensen een apathische houding hebben, mogelijk uit angst om geen succesvolle identificaties te kunnen vinden. De *Alienated diffuse* mensen projecteren hun onzekerheid op de buitenwereld, wat zich uit in extreme woede. Ze geven anderen de schuld van het niet aangereikt krijgen van identiteitsopties. *Pathological Identity Diffusion* is een bijproduct van een ontwikkelingsstoornis. *Marginally Involved* worden de mensen genoemd die zich slechts in beperkte mate willen binden. Van *Commitment-avoiding Identity Diffusion* wordt gezegd dat zij ‘committed to not being committed’ zijn.⁷¹

Identity Achievements en Foreclosures noemt Marcia *high identity*. Zij weten, of denken te weten, wie ze zijn, wat hen een gevoel van rust geeft. Zij hebben een kader met behulp waarvan ze de wereld beoordelen. Dat maakt dat zij zelfbewuster, mensgerichter en meer ‘geworteld in de wereld’ overkomen dan de lage identiteitsstatussen. De *low identity*-groepen, dus de Moratoria en de Diffusions, zijn (nog) bezig om elke situatie opnieuw te beoordelen, aangezien zij nog geen morele meetlat hebben waarmee zij gebeurtenissen kunnen meten. Zij zijn daarom afhankelijker van de mening van anderen. Zij zijn minder mensgericht dan de hoge identiteiten en minder ‘aangepast’.⁷²

Dat hoeft echter niet te betekenen dat het proces van identiteitsontwikkeling zich lineair voltrekt richting een Achievement. Archer en Waterman opperen dat elk mens de adolescentie Diffused binnentreedt en vervolgens de mogelijkheid heeft om zich te ontwikkelen tot een Moratorium of een Foreclosure. De enige voorwaarde om een Achievement te bereiken, is een Moratorium-periode.⁷³ Berzonsky stelt dat het echter ook mogelijk is om als Identity Achievement weer ‘terug te vallen’ in een staat van Foreclosure of Diffusion. Uit een onderzoek onder studenten die na zes jaar hun identiteit opnieuw hebben laten ‘meten’ is gebleken dat meer dan de helft geen Achieved

---

⁷¹ Archer en Waterman, 102-104.

⁷² Marcia, 119.

⁷³ Archer en Waterman, 107.

identiteit meer had.⁷⁴ Mensen kunnen ook verschillende statussen hebben op verschillende leefgebieden, aldus Marcia. Iemand kan bijvoorbeeld een Foreclosed identiteit op het gebied van religie hebben aangenomen, maar zich op seksueel gebied nog in de Moratoriumfase bevinden.⁷⁵ Deze bevindingen ondersteunen de aanname dat identiteiten aan crises onderhevig zijn en dat deze daar op reageren.

4.4 Identiteitsontwikkeling

Nu bekend is wat in het model van Marcia de kenmerken zijn van de verschillende vormen van identiteitsvorming, moet worden uitgezocht welke relatie een mens kan ontwikkelen ten opzichte van de identiteitsstatussen. Er zijn vier variabelen aan te wijzen die van invloed zijn op de opbouw van een identiteit. Ten eerste moet als bepalend voor de identiteitsopbouw de rol van omgevingsfactoren en triggers worden genoemd. Hierboven is geschetst dat de adolescentie als een kantelpunt kan worden gezien: veel wisselende bindingen hebben plaats en de adolescent evalueert het gehele leven door het te herstructureren. Criminologisch psychologen Byrne en Lurigio stellen dat -uitgaande van een neurologisch perspectief- kan worden aangenomen dat crises of zogenaamde 'life-course changes' een grotere impact hebben op de onvolgroeide hersenen van adolescenten dan op die van volwassenen.⁷⁶ Feddes, Nicholson en Doosje schrijven dat omgevingsfactoren in de vorm van katalysatoren of triggers een grotere uitwerking hebben op jongeren, omdat zij hun identiteit nog aan het ontdekken zijn.⁷⁷ In andere woorden: jongeren zijn dus gevoeliger voor triggers dan volwassenen, omdat zij nog geen structuur van de zelf hebben gecreëerd en daarom gebeurtenissen nog moeten verwerken en die nog moeten plaatsen in een groter plaatje. Bij volwassenen zou dit automatisch gaan, aangezien zij reeds een referentiekader hebben met behulp waarvan zij de wereld kunnen duiden. De auteurs stellen vervolgens dat adolescenten als gevolg hiervan meer moeite hebben met negatieve emoties en stressvolle situaties. Met de leeftijd neemt de

---

⁷⁴ Berzonsky, M.D. 'Identity Style. Conceptualization and Measurement.' *Journal of Adolescent Research* 4 (1989) 278.

⁷⁵ O'Brien, C. 'Eriksonian Identity Theory in Counterterrorism'. *Journal of Strategic Security* 3 (2010) 28.

⁷⁶ Byrne, J.M. & A. Lurigio. 'Victimization and Criminal Behavior in Adolescence and Adulthood.' *Victims and Offenders* 1 (2008): 5.

⁷⁷ Feddes, Nicholson en Doosje, 54.

weerbaarheid ook toe.⁷⁸ Zij beschrijven het internet als een medium waar veel prikkels van uitgaan én waarvan veel jongeren intensief gebruik maken. Met de opmars van het digitale tijdperk kan de blootstelling aan triggers dus ook toenemen.⁷⁹ Al met al is het aannemelijk dat een crisissituatie of een aaneenschakeling van crisissituaties kunnen leiden tot existentiële onzekerheid in de adolescent, omdat deze nog niet heeft geleerd hoe daarmee om te gaan. Een instabiele leefomgeving (al dan niet online) lijkt dus een negatieve uitwerking te hebben op de identiteit van een jongere.

Ten tweede lijkt het erop dat veel elementen van de identiteitsstatussen waarin jongeren in te delen zijn al in de opvoeding verklaard kunnen worden. Marcia, puttend uit Jordans ongepubliceerde masteronderzoek *Parental antecedents of ego identity formation*, beschrijft dat er is gekeken naar de relatie tussen de identiteitsstatus van de adolescent en diens familie. In voornoemd onderzoek wordt geschetst dat ouders van Foreclosure-kinderen extreem gefocust zijn op hun kind en zich beschermend gedragen ten opzichte ervan. Dit uit zich in druk op de kinderen om familiewaarden uit te dragen. Diffusions ervaren daarentegen een grote afstand tot hun ouders, vooral tot hun vaders, die vaker teruggetrokken of afwezig zijn. Moratoria zijn zoekende naar hun eigen leefstijl en proberen zich los te worstelen van hun ouders. De betrokkenen in de Achievements- situatie zijn tenslotte allemaal redelijk positief over hun opvoeding.⁸⁰ Archer en Waterman concluderen dat van de eindfase terug te redeneren is hoe de eerste vier Eriksoniaanse levensfasen zijn verlopen. Een onderontwikkeling van een van deze fasen kan bijvoorbeeld een verhoogd gevoel van wantrouwen en isolatie als gevolg hebben alsmede leiden tot verminderd zelfvertrouwen, angst voor afstraffing en gevoelens van onmacht.⁸¹ De vorming van een identiteit ligt dus in de opvoeding besloten. Onderzoek lijkt uit te wijzen dat kinderen in stabiele gezinnen de meeste kans hebben op stabiele identiteiten en dat het tegenovergestelde, instabiele identiteiten worden gevormd in instabiele gezinnen, ook juist is.

Voorts wordt de rol van geslacht genoemd als relevant voor de opbouw van een identiteit en de uitdagingen daarbij. Veel onderzoek, bijvoorbeeld dat van

---

⁷⁸ 'Idem', 88.

⁷⁹ 'Idem', 66.

⁸⁰ Marcia, 119.

⁸¹ Archer en Waterman, 99.

Erikson en Marcia, wordt bekritiseerd vanwege de eenzijdige kijk: in veel onderzoeken is hoofdzakelijk gebruik gemaakt van blanke mannelijke proefpersonen. In de onderzoeken waarbij ook vrouwen zijn ondervraagd, bijvoorbeeld die van Stark en Traxler, komt naar voren dat er bij vrouwen tijdens de gehele adolescentie minder Diffusion voorkomt dan bij mannen.⁸² Berzonsky heeft significant meer vrouwen bij de Achievements-categorie en meer mannen bij de Diffusion onderscheiden.⁸³ Rothman trekt uit zijn onderzoek onder een 80-tal studenten de conclusie dat vrouwen beter scoren op vertrouwen dan mannen, ook al hadden ze dezelfde status.⁸⁴ Waterman en Nevid concluderen dat vrouwen eerder en vaker seksuele identiteitscrises ondergaan en zich daardoor makkelijker kunnen binden dan mannen, die veelal Foreclosed zijn op dit thema.⁸⁵ Aangezien crises helpen om te kunnen omgaan met een situatie, wordt dit gezien als een kans voor vrouwen om hun seksualiteit te ontdekken terwijl mannen zich lijken terug te trekken op dit thema. Deze onderzoeken doen vermoeden dat vrouwen makkelijker een hoge identiteit bereiken en zelfs wanneer dat niet zo is, ze in de identiteit een aantal voordelen hebben op mannen. Als mogelijke redenen zouden kunnen worden aangevoerd dat biologische elementen daaraan ten grondslag liggen of dat de manier waarop de samenleving met gender omgaat hier een oorzaak van is. Deze redenen worden echter niet genoemd. De auteurs Van der Pligt en Koomen beschrijven wel dat stijgende testosteronspiegels bij mannen tussen de 20 en 25 kunnen leiden tot een grotere impulsiviteit, groeiend zelfvertrouwen, toenemende neiging tot het nemen van risico's en behoefte aan status, maar hoe dat in relatie staat met identiteitsopbouw, wordt niet duidelijk.⁸⁶

Ten vierde kan de etnische achtergrond een rol spelen in de identiteitsopbouw van jongeren. Net als het geslacht is ook de culturele achtergrond van adolescenten niet meegenomen in Eriksons analyse. Deze culturele achtergrond kan een remmende invloed hebben op de identiteitsontwikkeling van de adolescent, aldus Gielen. 'Etnische minderheden zijn vaak niet de gelegenheid om alle identiteitsmogelijkheden te exploreren,

---

⁸² Stark en Traxler, 1.

⁸³ Berzonsky, M.D. 'Identity Style and Coping Strategies'. *Journal of Personality* 60 (1992) 784.

⁸⁴ Rothman, K.M. 'Multivariate analysis of the relationship of psychosocial crisis variables to ego identity status.' *Journal of Youth and Adolescence* 7 (1978) 101.

⁸⁵ Waterman, C.K. & J.S. Nevid. 'Sex Differences in the Resolution of the Identity Crisis.' *Journal of Youth and Adolescence* 6 (1977): 342.

⁸⁶ Pligt, van der J. & W. Koomen. *Achtergronden en determinanten van radicalisering en terrorisme*. Amsterdam: University of Amsterdam, 2009, 38.

terwijl ze vaak meer tijd nodig hebben om twee culturele waarden en identiteitsopties te onderzoeken.’ Ze stelt dat het risico bestaat dat deze jongeren te snel een identiteitskeuze maken.⁸⁷ Ook Buys, Demant en Hamdy beschrijven dat het leven tussen twee werelden kan leiden tot een gebrek aan erkenning van allebei die werelden: de nieuwe generatie zal nooit helemaal bij één of bij één van beide horen. Zij stellen dat een gebrek aan erkenning even funest is voor de persoonlijkheid als een gebrek aan liefde. In een gezonde persoonlijkheidsopbouw moet er plek zijn voor zelfvertrouwen. De auteurs noemen dit schisma een ‘dubbel erkenningsprobleem.’ Inter-etnische jongeren zien zich vaker gedwongen om stellige identiteitskeuzes te maken en zien zich vaker gedwongen deze keuzes te moeten verdedigen.⁸⁸

4.5 Conclusie

Binnen de identiteitsontwikkeling worden dus vier statussen onderscheiden: Identity Achievement (geslaagd), Foreclosure (afgesloten), Diffusion (verwarring) en Moratorium (zoekende). Volgens het model van Marcia beginnen jongeren in de adolescentie met de lage Diffusion-identiteit: ze zijn zoekende en weten nog niet wie ze zijn en hoe ze moeten reageren op gebeurtenissen. Pas rond het 18e levensjaar, als ze genoeg hebben geëxploreerd met identificaties, begint dit te veranderen. Na hun 21e levensjaar eindigen veel jongeren met een hoge identiteit: Achievement of Foreclosure. Die geeft hun het gevoel ‘geslaagd’ te zijn en een unieke niche als persoon te kunnen innemen. De grillige adolescentieperiode kan ertoe leiden dat het een jongere niet lukt om een stabiele identiteit te vormen. Daar zijn een aantal factoren op van invloed: ten eerste lijkt een adolescent in zijn geheel vatbaarder voor levensveranderende crises dan volwassenen door de zoekende natuur van de fase, ten tweede kan een onrustige opvoeding funest zijn voor een ‘geslaagde’ identiteit, ten derde lijken er structurele verschillen te liggen in de identiteitsopbouw van vrouwen en mannen (ten nadele van de mannen) en ten vierde kan etniciteit een doorslaggevende factor zijn in het achterwege blijven van de nodige exploratie. Het wordt gesteld dat inter-etnische jongeren door de plethora aan mogelijke bindingen snellere identiteitskeuzes maken en zo sneller

---

⁸⁷ Gielen, 23.

⁸⁸ Buys, Demant en Hamdy, 224.

dan gewoonlijk een hoge identiteit vaststellen, maar dat die identiteit rigide en prematuur is: een Foreclosed identiteit.

Deze conclusie zou een nieuw licht kunnen werpen op de wetenschappelijke discussie omtrent moslimjongeren in Nederland. Het zou een nieuw perspectief kunnen bieden, een model met behulp waarvan Nederlandse moslimjongeren kunnen worden geobserveerd door niet enkel te letten op hun specifieke etnische achtergrond, maar ook aandacht te geven aan hun identiteitskeuzes. Zoals genoemd lijkt het mogelijk om de identiteitskeuzes van etnische jongeren -ongeacht hun afkomst- op wetenschappelijke wijze te verklaren. In het navolgende hoofdstuk wordt deze zienswijze verder uitgediept door de theorieën over het radicaliseringsproces op de identiteitsvorming in de adolescentie toe te passen.

5 Conclusie

In de vorige hoofdstukken zijn een aantal aspecten genoemd die van belang zijn voor het beantwoorden van de centrale vraag in dit onderzoek: *Wat is de rol van de identiteitsontwikkeling tijdens de adolescentie in het radicaliseringsproces van jihadistische jongeren in Nederland?* Er zijn een aantal factoren van belang bij het samenstellen van een stabiele identiteit in de adolescentie. Genoemd is dat het zoeken en exploreren, dat bij de ontwikkeling van een unieke identiteit hoort, mensen kwetsbaar maakt. Jongeren worden harder getroffen door levenscrises dan volwassenen, omdat ze nog geen weerbaarheidsmechanisme in hun zelfbeeld hebben kunnen opbouwen. Verder vindt identiteitsopbouw plaats in wisselwerking tot anderen. Vriendengroepen bieden een beschermde omgeving, waarbinnen jongeren op zoek gaan naar hun eigen ‘niche’. De mentale veiligheid (‘erbij horen’, een plaats in de groep hebben) lijkt daarbij in sommige gevallen van groter belang te zijn dan de fysieke veiligheid. De groep positioneert jongeren ten opzichte van de heersende normen en waarden in de samenleving. De zelf wordt dus vormgegeven in een trialectisch proces van aantrekken en afstoten tussen het individu, de groep en de samenleving. Een vorm van individueel en collectief verzet lijkt dus inherent te zijn aan de adolescentiefase. Dat zou kunnen inhouden dat een vertrouwensbreuk en legitimitetsconflict redelijk vaak voorkomen bij jongeren, aangezien het in de aard van de identiteitszoektocht ligt om de status quo in twijfel te trekken.

Gesteld is daarnaast dat radicalisering een proces is dat zich gradueel voltrekt. Eerst ontstaat er een verhoogd gevoel van twijfel en wantrouwen jegens de wereld, daarna wordt de organisatie van de samenleving zelf in twijfel getrokken en tenslotte verliest de persoon het gehele vertrouwen in de gevestigde orde en heeft daarbij een gedachtegoed gevonden ter ondersteuning van dit beeld. Het jihadisme is een voorbeeld van zo’n gedachtegoed. De basis van de ideologie is dat de (door zelfstudie uit de antieke bronnen geïnterpreteerde) islam de enige ware religie is, deze wordt bedreigd door immorele krachten en dat er een gewelddadige interventie nodig is om deze ‘zuivere’ islam te redden.

Hoe het jihadisme een jongere precies kan aanspreken, is ook reeds bekend. Er zijn twee pijlers genoemd waar de ultieme aantrekkingskracht van het

jihadisme op zou leunen. Ten eerste lijkt het erop dat de scherpe leefregels van het jihadisme jongeren die worstelen met hun nog te vormen normen en waarden erg kunnen aanspreken. Bekeerling Robbin was op zijn 18e plotseling verdwenen om te vechten in Syrië. Zijn moeder vertelt in De Volkskrant hoe zijn interesse in de Islam gewekt was.

Ze vroeg hem: waarom de islam? ‘Toen antwoordde hij dat hij de vele regels en richtlijnen uit de islam prettig vond. Het gaf hem houvast. Hij wilde op de juiste manier leven. Het christendom hield de achterdeur altijd op een kier, zei hij.’⁸⁹

Naast heldere leefregels biedt het jihadisme ook een gevoel van empowerment: voor jezelf op kunnen komen. Het uiten en uitoefenen van geweld brengt een gevoel van macht en zelfbewustzijn met zich mee. Jihadisten zien zich als een partij waar tegenop gekeken moet worden. Zij wanen zich een een gelijke van wereldmachten en voelen zichzelf er zelfs superieur aan. In hun vers geadopteerde identiteit is er omtrent hun opvattingen en daden geen ruimte voor twijfel. Abu Fidaa legt uit hoe hij ervaart van betekenis te zijn dankzij de ‘therapeutische werking’ van de jihad:

De Jihaad in Syrië werkt wat dat betreft heel erg therapeutisch moeten we bekennen. Het klinkt misschien hard, maar het wreken van de duizenden kinderen die hier zijn afgeslacht geeft een enorme voldoening. Bovendien weet je ook dat een soldaat minder hoogstwaarschijnlijk ook een onschuldige slachtoffer minder betekent. Dit is de enige manier waarop deze moordmilities gestopt kunnen worden en we de onschuldige burgers kunnen beschermen.⁹⁰

---

⁸⁹ Kamerman, S. & A. Kouwenhoven, ‘De islam gaf hem de houvast die hij nodig had’, *NRC* (2013), [krantenartikel], geraadpleegd op 12 september 2013. Beschikbaar via <https://www.nrc.nl/nieuws/2013/11/18/de-islam-gaf-hem-het-houvast-dat-hij-nodig-had-1318207-a866592>

⁹⁰ Groen, J. ‘Popjihad’ trekt jonge moslims aan’

De vraag die resteert is hoe kan worden verklaard dat sommige jongeren zich meer dan anderen aangetrokken voelen tot de empowerment en de zekerheid van het jihadisme.

5.1 Radicalisering als strategie

Van de vier identiteitsstatussen gepresenteerd in dit onderzoek zijn de Diffusion en Moratorium het meest zoekende naar hun eigenheid. Adolescenten in deze statussen hebben het minste zelfvertrouwen, weten nog niet hoe ze de wereld moeten verklaren en uiten dat in vervreemding, angst, onzekerheid en soms woede.⁹¹ Dit zou impliceren dat jongeren in die identiteitsstatussen het kwetsbaarst zijn voor een wankelend vertrouwen in de wereld en wellicht ook voor ronselpraktijken voor een ideologie die claimt te weten hoe het universum in elkaar zit en die jongeren een gevoel van macht geeft (de twee pijlers van aantrekkingskracht). Het is van belang om te onderzoeken of en hoe een Moratorium- en Diffusion-status kan uitmonden in radicalisering. Klopt het dat een persoon in deze status inderdaad het meest kwetsbaar is voor radicalisering?

Wat Moratoria en Diffusions van elkaar onderscheidt is de omstandigheid dat adolescenten in een Moratorium wel bindingen aangaan met als doel uiteindelijk een coherente identiteit te kunnen vaststellen. Het Moratorium is dus een tussenfase, waarin geëxperimenteerd wordt met identificaties. Adolescenten in een Diffusion zijn daar niet toe in staat of willen dat niet. Zij vertonen terugtrekkend gedrag, zoeken niet en binden zich niet aan waarden, overtuigingen of doelen. Dat kan voortkomen uit de onzekerheid of ooit een passende identificatie gevonden kan worden, uit woede omdat ze vinden dat het de taak is van de buitenwereld om geschikte identiteitsopties aan te dragen, of uit hopeloosheid, onverschilligheid of bindingsangst.⁹² Ondanks dat zij bewust niet zoeken naar passende bindingen, is hun 'identiteitsloosheid' wel een probleem voor hen. Erikson noemt als 'centraal probleem van de psyche' het vormen van een definitie van de zelf, welke definiëring gevoelens van betekenisloosheid, nutteloosheid en apathie in het kader van identiteitsverwarring voorkomt. Existentiële bestaansonzekerheid noemt hij als één van de ergste dingen in de

---

⁹¹ Archer en Waterman, 103.

⁹² 'Ibidem'

psyche die een mens kan overkomen.⁹³ Logan stelt daarbij dat Diffusions verschillende ‘zelfverdedigingsstrategieën’ hebben om zich even niet met vraagstukken omtrent hun eigen identiteit te hoeven bezighouden. Hij noemt er vier:

De eerste strategie is tijdelijk vluchten uit de verwarring. Een persoon gaat zich bijvoorbeeld bezighouden met snelle auto’s, verliest zich in kicks of gaat obsessief gamen. Het onderdompelen in heftige activiteiten die alle aandacht opeisen, maakt dat jongeren zich even vrij voelen van dagelijkse beslommeringen. Ook verslavingen worden door Logan in deze context genoemd.⁹⁴ De tweede strategie is het adopteren van een sterke, reeds bestaande identiteit. Eén optie daarvoor is het internaliseren van een groepsidentiteit, die dan de basis wordt van iemands zelfdefinitie. Logan noemt dat diffuse jongeren makkelijk te manipuleren zijn in een bepaalde groep of sekte die een gevoel van duidelijkheid biedt. De andere optie binnen deze strategie is het adopteren van een ‘ready made’ voorbeeld van een individuele identiteit door rolmodellen of lifestyles te kopiëren, waardoor iemand zich simpel een volledig geaccepteerde identiteit kan aanmeten. Als derde strategie kunnen jongeren anderen hun identiteit laten bepalen. Op deze manier fungeert de beeldvorming van anderen als de basis voor zijn of haar identificatie en als laatste strategie kan het helpen om de werkelijkheid te devalueren, zodat de eigen betekenisloosheid minder opvalt. Door het gehele bestaan als nutteloos, duister of absurd af te schilderen, komt er minder druk te staan op het bereiken van een succesvolle identiteit.⁹⁵

Vooraf de tweede strategie, het eigen maken van een (groeps-)identiteit, kan verklaren hoe radicalisering een aantrekkelijke identiteitsoptie kan zijn. Het lijkt erop dat deze ‘easy way out’ een strategie is van Foreclosure, het adopteren van een sterke identiteit zonder alternatieve identiteitsopties kritisch te evalueren. Zoals eerder is gesteld, onderscheiden Archer en Waterman vijf vormen: een open en een gesloten vorm, de adoptie van een ‘voorbeeldidentiteit’ van een ouder, leraar of held, een vorm waarbij een nabije leefstijl wordt overgenomen (zoals de religie van een partner), en de internalisering van een groepsidentiteit. Vooral de *Appropriated Foreclosure* waarbij een (groeps-)identiteit klakkeloos wordt

---

⁹³ Logan, R.D. ‘Identity Diffusion and Psycho-social Self Defense Mechanisms’. *Adolescence* 13 (1978): 503.

⁹⁴ ‘Ibidem’

⁹⁵ Logan, 503-506.

overgenomen, kan de vorming van een radicale identiteit verklaren. De auteurs noemen dat deze Foreclosure-status vaak wordt gezien in de context van bekering, wanneer iemand een nieuwe identiteit geheel en zonder twijfel incorporeert in de zelf.

*This occurs, for example, in the joining of a religious cult or political or social extremist group, whereby one uncritically accepts an entire way of life different from what has been experienced in one's past.*⁹⁶

Het geheel overnemen van een nieuwe identiteit kan volgens de onderzoekers een gevolg zijn van een sterke twijfel, onzekerheid en wantrouwen in de zelf en anderen. In een totalitaire ideologie is het duidelijk welke bindingen er gemaakt moeten worden.⁹⁷ Psychologe Kinnvall beargumenteert dat zo'n 'vluchtidentiteit' bij te veel onzekerheid en het niet wijs kunnen worden uit de wereld vaak gevormd wordt rond de *identity signifiers* religie en nationalisme. Deze twee ideologieën worden in dat geval als rigide kern van de zelf gemaakt.⁹⁸ Het eigen maken van een sterke extremistische, religieuze of nationalistische groepsidentiteit is dus een mogelijke strategie om uit een staat van Diffusion te kunnen komen. Omwille van zo'n basisidentiteit wordt de 'gezonde' meervoudigheid en flexibiliteit, die identiteiten tot een werkbare zelfstructuur maakt, afgewezen.

Psychologe O'Brien beargumenteert voorts dat een jihadistische identiteit alleen een Foreclosed identiteit kan zijn. Zij heeft het fenomeen radicalisering aan de hand van de identiteitstheorie in de lijn van Erikson bestudeerd en legt haar analyse uit met de case study van Sayyid Qutb, een van de belangrijkste grondleggers van het moderne moslimradicalisme. Ze geeft te kennen dat het type 'uitgesproken radicaal' als Qutb een high identity moet hebben om zich zo duidelijk uit te kunnen spreken over zijn gedachtegoed. Een Identity Achiever zou zich niet bedreigd voelen door andersdenkenden. Het valt dus te beargumenteren dat Qutb een sterke Foreclosed identiteit heeft vormgegeven. Hij heeft zich zo sterk vastgebeten in zijn identiteit als gelovige moslim, dat hij geen alternatieve leefwijzen meer dulde, ook niet bij anderen. Als gevolg daarvan wees hij de

---

⁹⁶ Archer en Waterman, 107.

⁹⁷ 'Ibidem'

⁹⁸ Kinnvall, C. 'Globalization and Religious Nationalism'. Self, Identity, and the Search for Ontological Security'. *Political Psychology* 25 (2004): 743.

westerse manier van leven rigouros en volledig af. O'Brien stelt daarbij dat het gemis aan zelfkritiek radicale denkers ertoe aanzet te concluderen dat de 'pure islam' het beste is voor de wereld. Door zich af te schermen van kritiek en alleen om te gaan met gelijkgestemden, houdt de groep radicale intimi elkaar met gewelddadig taalgebruik en dreigementen in een 'Foreclosed staat van zijn'.⁹⁹ Het is daarom waarschijnlijk dat een radicale identiteit zoals het jihadisme een Foreclosed identiteitsoptie is.

Het lijkt er tot dusver op dat het voor Diffusions belangrijker is om een uitweg te vinden uit de identiteitsverwarring dan dit voor Moratoria is. Hoewel individuen in de Moratorium-fase evengoed 'zwevende' zijn, lijkt een eigen identiteit voor hen binnen handbereik: ze gaan in hoog tempo bindingen aan, proberen identificaties uit en wegen deze af tegen hun interesses en levensdoelen. Dit is een gezonde fase in de identiteitsontwikkeling en de enige optie om tot een Identity Achievement te komen. Het lijkt onlogisch om dan de grote en definitieve overstap te maken naar het extremisme. O'Brien stelt dat de adoptie van een extremistische identiteit geen makkelijk terug te draaien beslissing is.

Once made, the decision to become a terrorist is hard to retract. One who wishes to stop fighting must give up an entire way of understanding the world and embrace a new, more constructive path. Along the way, to make the disassociation final, he may also have to forsake his friends, family, occupation, and everything else that has defined him. The rewards for this seem few.¹⁰⁰

De overstap naar een extremistische identiteit is dus groot. Er moet wel een bijzonder hevige behoefte aan een sterke identiteit aan ten grondslag liggen, evenals een gebrek aan vertrouwen dat deze identiteit op een andere manier bereikt kan worden. Het is aannemelijk dat Moratoria de keuze voor extremisme niet snel zullen maken, maar dat dit voor Diffusions aantrekkelijker is. Diffusions zouden de meeste behoefte kunnen hebben aan een krachtig gevoel én aan de scherpe richtlijnen voor een goed en duidelijk leven, wat het jihadisme hun kan

---

⁹⁹ O'Brien, C. 'Eriksonian Identity Theory in Counterterrorism'. *Journal of Strategic Security* 3 (2010) 31.

¹⁰⁰ 'Idem' 30.

bieden. De twee pijlers van aantrekkingskracht lijken daarom in het bijzonder van toepassing op Diffuse jongeren die het gevoel hebben niet van betekenis te zijn en niet te weten hoe ze hun leven moeten leiden.

Het individuele radicaliseringsproces is echter slechts één onderdeel van de rol van identiteitsontwikkeling. Eerder is gesteld dat vriendengroepen met name in de adolescentie een grote invloed uitoefenen op de vorming van de individuele identiteit. De vraag rijst welke rol vriendengroepen spelen in het radicaliseringsproces van Nederlandse jihadistische jongeren. Om deze vraag te beantwoorden, is het nodig om even te recapituleren.

Tot dusver is onder meer gesteld dat jongeren zich spiegelen aan leeftijdsgenoten en zich gezamenlijk afzetten tegen de gevestigde orde. De constante spiegeling aan de status quo is een natuurlijk proces waarvan eerder is betoogd dat het bij een deel van de jongeren kan leiden tot een vertrouwensbreuk of legitimeitsconflict ten opzichte van de samenleving. Het is ook bekend dat het proces van radicalisering verder gaat dan het normale aantrekken en afstoten. De jongere stoot zich in het proces van radicalisering feller van de samenleving af. Zoals aan de orde is gekomen, is radicalisering een sociaal proces waarin mensen bindingen aangaan of juist afsnijden. Het valt dus in het licht van bovenstaande bevindingen te beargumenteren dat jongeren elkaar makkelijk kunnen beïnvloeden om zich feller af te zetten tegen de gevestigde orde. Jongeren kunnen in aanraking komen met gelijkgestemden of feller gekante leeftijdsgenoten. Vooral jongeren die zich in de fase van een legitimeitsconflict bevinden, waarin ze betwijfelen of de maatschappij wel bestaansrecht heeft, zijn kwetsbaar voor ideologieën die een alternatief systeem presenteren. Adolescenten met veel en diepe bindingen zijn in die fase minder vatbaar voor deze katalysatoren dan adolescenten met weinig en oppervlakkige bindingen. Of jongeren in deze kwetsbare periode dan ook werkelijk verder radicaliseren, is voor een deel dus afhankelijk van toeval. Hoewel sommige plegers van aanslagen op het eerste gezicht helemaal geen contact met radicalen leken te hebben, bleek dat later toch onjuist: deze contacten bestonden op internet. Een voorbeeld van zo'n 'lone wolf' is de Tsjetsjeens-Amerikaanse Dzhokhar Tsarnaev. Door een bom te laten afgaan tijdens de marathon in Boston in 2013 vermoordde hij drie mensen en verwondde er ongeveer 280. Dzhokhar leek op het eerste gezicht een voorbeeldige student: hij was sociaal, deed vrijwilligerswerk en was goed in sport. Na de aanslag kwam uit

zijn social media-gebruik naar voren dat hij een online radicaal dubbelleven leidde.¹⁰¹

Hoewel jihadistische vriendengroepen gewelddadige opvattingen aanhangen en soortgelijke daden plegen, maakt de gezamenlijke afkeer voor de buitenwereld de onderlinge groepsbinding sterk. Jihadistische jongeren voelen dat hun radicale vrienden de enigen zijn op wie ze kunnen bouwen in een vijandelijke wereld.¹⁰² Aangezien jongeren hun eigenheid spiegelen aan de groep, zal een jihadistische jongere zich vanwege dit groepsverband waarschijnlijk erg veilig voelen. Na een Diffuse periode van chaos, twijfels en verwarring moet deze sterk bevestigde Foreclosure voelen als een warm bad. Eenmaal lid van een jihadistische vriendengroep, wordt die verbinding niet snel verbroken. Om bij deze in-groep van bloedbroeders te kunnen blijven horen, kunnen jongeren ervoor kiezen om hun mentale veiligheid vóór hun fysieke veiligheid te laten gaan. Ze kunnen dus bereid zijn om risico's te nemen omwille van de sterke identiteit die het lid-zijn van een extremistische groep hen biedt. Het vechten in Syrië kan daar een lijfelijk voorbeeld van zijn. Van sommige uitreizigers is het bekend dat ze huis, haard, familie en pasgeboren kinderen achter hebben gelaten om zich te mengen in het oorlogsgeweld. In een interview met de Delftse *mujahid* ('strijder voor de Jihad') Abu Fidaa heeft Janny Groen van De Volkskrant opgetekend dat de Nederlandse strijders in Syrië fysieke risico's voor lief nemen omwille van de Jihad. Abu Fidaa, die inmiddels is overleden, geeft aan dat 'je toch een keer dood gaat, dus dan zou het geweldig zijn als je voor een nobel doel sterft.'¹⁰³ De Nederlandse mujahideen zouden juist rust in hun harten hebben door te kunnen vechten voor het goede.¹⁰⁴ Ook bekeerling Zakariya al-Hollandi, die eigenlijk Victor Droste heet en afkomstig is uit een christelijk gezin in het Sallandse Heeten, verklaart: 'De stokslagen vallen echt mee. Ik heb het regelmatig gezien, maar niemand die er ook maar een beetje van ging schreeuwen.'¹⁰⁵

---

¹⁰¹Weiman, G. 'There is no such thing as a lonely wolf in cyberspace'. *Reuters* (2015), [krantenartikel], geraadpleegd op 12 oktober 2017. Beschikbaar via <http://blogs.reuters.com/great-debate/2015/06/25/theres-no-such-thing-as-a-lone-wolf-in-cyberspace/>

¹⁰² Juergensmeyer, 184.

¹⁰³ Anoniem, 'Weer Nederlandse jihadist dood'. *NOS* (2013), [krantenartikel], geraadpleegd op 27 november 2017. Beschikbaar via <https://nos.nl/artikel/579268-weer-nederlandse-jihadist-dood.html>

¹⁰⁴ Groen, J. 'Popjihad' trekt jonge moslims aan'

¹⁰⁵ Kouwenhoven, A. 'De stokslagen vallen echt mee'. *NRC* (2016), geraadpleegd op 19 augustus 2017. Beschikbaar via <https://www.nrc.nl/nieuws/2016/03/31/de-stokslagen-vallen-echt-mee-1604241-a816607>

De analyse van de kracht van vriendengroepen doet concluderen dat er een derde pijler van aantrekkingskracht aan het jihadisme kan worden toegevoegd: naast duidelijkheid en empowerment biedt het jihadisme het ultieme verzet jegens de status quo. Het jihadistische gedachtegoed wijst de gehele westerse samenleving af, de manier van denken en alle normen en waarden die het symboliseert. Het verzet tegen de heersende macht kan in het proces van aantrekken en afstoten leiden tot een vertrouwensbreuk in de samenleving en dan kan het jihadisme een logische identiteitsoptie zijn. Zakariya vertelt in zijn Youtube-interview dat hij zich niet thuis voelde in Heeten: hij voelde dat hij er niet bij hoorde, verafschuwde het comazuipen van zijn leeftijdsgenoten en keek rond naar mogelijkheden om deze manier van leven te ontvluchten. Zijn interesse werd gewekt toen de PVV de Islam presenteerde als zijnde tegenovergesteld aan de Nederlandse normen en waarden. Zakariya voelde zich ook tegengesteld aan die normen en waarden. Hij ervoer dus een legitimeitsconflict en onderzocht de Islam als eventueel gelijkgestemde partij.¹⁰⁶ Diffuse jongeren die zich niet thuis voelen in hun sociale leefomgeving, het systeem van de samenleving in twijfel trekken en zoeken naar alternatieven, zijn dus kwetsbaar om geworven te worden voor de Jihad. Door middel van jihadistische propaganda, waarin wordt geclaimd dat jihadisten de ultieme waarheid in pacht te hebben en zij op de enige juiste manier leven, wordt aan de jongeren het gevoel gegeven dat zij belangrijk zijn.

Toch zijn niet alleen jongeren in een Diffusion kwetsbaar voor radicalisering. O'Brien beschrijft dat Sayyid Qutb waarschijnlijk al Foreclosed was op het moment dat hij radicaliseerde. Hij was opgegroeid in een streng religieus gezin en verhardde bij de confrontatie met de vrije seksuele normen en waarden in de Verenigde Staten. Dit zou impliceren dat er ook vanuit de hoge identiteit van Foreclosure een beweging mogelijk is naar radicalisering. Aangezien individuen in een Foreclosed status zich onderscheiden door de stugheid van hun zelfbeeld is het aannemelijk dat het alleen vanuit een Foreclosed basis van een islamitische identiteit mogelijk is om te radicaliseren richting het jihadisme. In het hoofdstuk over identiteit kwam naar voren dat jongeren met een andere etnische achtergrond dan de Nederlandse vaker Foreclosed zijn, wat erop zou kunnen duiden dat ook moslimjongeren in Nederland vanuit een Foreclosure kunnen verharderen richting een jihadistische identiteit. Om dit te kunnen toetsen is een nadere beschouwing

---

¹⁰⁶ Honing, 'A. Honing. Interview met Zakariyya al-Hollandi deel 1'

van de leefwereld van moslimjongeren in Nederland noodzakelijk. Hoe ervaren zij de adolescentieperiode en hoe geven zij vorm aan hun identiteit?

5.2 Uitdagingen van moslimjongeren

Zoals eerder beschreven is het merendeel van de uitgereisde jihadisten geboren moslim, al dan niet praktiserend. Voorts zijn Marokkanen oververtegenwoordigd in de groep van de uitgereisde jihadisten (45% procent van alle uitreizigers)¹⁰⁷. In de wetenschappelijke literatuur is veel te vinden over de identiteitsopbouw van Marokkaanse jongeren en daarom wordt deze groep apart onderzocht. Getoetst zal worden of de aanname dat het 'leven tussen twee culturele werelden' voor Marokkaanse moslimjongeren kan leiden tot existentiële onzekerheid, met eventueel een Foreclosure als identiteitsstrategie tot gevolg hebbend, zoals hierboven geopperd is. Wat betekent het voor jongeren met ouders of grootouders die een Marokkaanse achtergrond hebben om een hybride identiteit vorm te geven in Nederland? Hoe integreren zij de waarden van beide cultuursystemen? Hebben zij hier moeite mee? En hoe verhoudt deze leefstijl zich tot hun identiteitsontwikkeling?

In *Strijders van eigen bodem* beschrijven Buys, Demant en Hamdy dat er diverse invloeden op de levens van Nederlands-Marokkaanse moslimjongeren van toepassing zijn. Eén daarvan is het schisma tussen de etnisch-culturele identiteit van hun ouders, die vaak nog in Marokko geboren zijn of een erg sterke band met het land en de cultuur hebben, en die van henzelf. Thuis worden de jongeren grootgebracht met Marokkaanse normen en waarden, maar buitenshuis worden ze door leraren, werkgevers, burens en vrienden 'opgevoed' in het Nederlandse systeem. Dat kan een groot probleem vormen voor de identiteitsontwikkeling.¹⁰⁸ Onderwijspsychologe Ketner heeft tientallen moslimjongeren bevraagd over hun levens en hoe en met wie of wat zij binding ervaren. Haar respondenten stellen dat de wijze waarop de ouders de kinderen hebben voorbereid op een leven in Nederland, bepalend is voor de eigen identiteitsopbouw. Vaak houden Marokkaanse ouders strak vast aan de eigen normen en waarden. Waar de Nederlandse opvoeding gericht is op individualisme en zelfontplooiing, gaat de Marokkaanse opvoeding uit van respect voor ouderen en het behoud van de eer en

---

¹⁰⁷ Bergema en Koudijs

¹⁰⁸ Buys, Demant en Hamdy, 175.

waardigheid van de familie.¹⁰⁹ Die verschillende verwachtingen kunnen botsen. Ofschoon Marokkaanse jongeren zich vaak uitgesloten voelen van het ‘Nederlandschap’, vrezen ouders dat hun kinderen te veel ‘vernederlandsen’ en zo de familiewaarden vergeten.¹¹⁰ Als compromis gedragen de jongeren zich vaak bij hun ouders ‘Marokkaans’ en op school of werk ‘Nederlands’.¹¹¹

De meeste jongeren weten de verschillende verwachtingen goed te combineren, menen Buys, Demant en Hamdy. Zij fuseren deze twee kanten van hun identiteit in hun zelfbeeld en creëren een hybride biculturele identiteit. Ze voelen zich Marokkaans én Nederlands tegelijk en experimenteren met de uiteenlopende bindingen die hen worden aangeboden.¹¹² Sommigen hebben echter het gevoel klem te zitten. Zij spreken van een ‘moreel vacuüm’: zij hebben moeite om de waarden die zij thuis en buitenshuis meekrijgen met elkaar te verenigen en hebben het gevoel er wat dat betreft alleen voor te staan. Marokkaanse jongeren voelen dit sterker dan Turkse jongeren. Turkse jongeren zijn hechter geworteld in de ‘eigen’ cultuur en hebben minder het gevoel een kloof te moeten overbruggen.¹¹³ Beide groepen zeggen echter met afwijzing van Nederlanders te maken te krijgen, hoewel niet elke jongere dat als een bedreiging voor zijn/ haar identiteit ervaart. De respondenten van de onderzoekers geven ook te kennen dat de beeldvorming en de algemene publieke opinie ten opzichte van moslims zijn verslechterd.¹¹⁴ Eén van Ketners respondenten illustreert de beeldvorming van Nederlanders over moslims als volgt:

Ik vind het wel moeilijk, vooral nu, want de mensen kijken me nu raar aan. Ze zeggen: ‘Ah, die moslims, die blazen ons altijd op’ en zo.¹¹⁵

Meer jongeren ervaren door Nederlanders aangekeken te worden op de acties van andere moslims. Zij ervaren vaker te worden aangesproken op hun identiteit als moslim sinds de aanslagen op het World Trade Centre in New York op 11 september 2001. Een respondent vertelt dat aan haar in de klas werd gevraagd wat

---

¹⁰⁹ Ketner, S. *Marokkaanse wortels, Nederlandse grond. Jonge moslims over opgroeien in Nederland*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut, 2010, 23.

¹¹⁰ ‘Idem’, 44.

¹¹¹ ‘Idem’, 25.

¹¹² Buys, Demant en Hamdy, 220.

¹¹³ ‘Idem’, 207.

¹¹⁴ ‘Idem’, 206.

¹¹⁵ Ketner, 50.

zij van de aanslagen vond, wat zij als een aanval ervoer. Waarom zou zij daar iets mee te maken hebben?¹¹⁶ Azzedine C., verdachte van ronselpraktijken voor de jihad, verklaart dat hij door de aanslagen slechts als ‘moslim’ werd gezien:

‘Je wordt als 17-jarige ter verantwoording geroepen en op basis daarvan ga je je mening vormen over het leven.’¹¹⁷

Naast de ‘normale’ crises in de adolescentie ervaren jonge moslims dus nog additionele crisisfactoren: het zoeken naar een eigenheid tussen twee culturen, ervaren dat deze twee niet te verenigen zijn en afgewezen voelen door allebei. In deze zoektocht worden ze niet altijd begrepen door hun ouders of de imam, meent De Koning in zijn publicatie *Zoeken naar een ‘zuivere’ islam*. Dit heeft te maken met de wereld waarin de ouders en de imam leven: die is vaak veel traditioneler en meer doordrongen van de eigen gebruiken dan de wereld van de kinderen. Zij hebben geen weet van de leegtes die hun kinderen moeten overbruggen.¹¹⁸ Het lijkt erop dat deze generatie jongeren er alleen voor staat. Daarom valt het te beargumenteren dat het voor moslimjongeren in Nederland erg moeilijk kan zijn en lang kan duren om een Identity Achievement te bereiken. Het is aannemelijk dat de crises die jonge moslims ervaren, leiden tot een grotere keuzestress. Het lijkt goed mogelijk dat zij aan het eind van de adolescentieperiode vaker in een Diffusion- en Moratorium-status zijn blijven hangen dan jongeren met een Nederlandse achtergrond. Deze bevinding strookt echter niet met de aanname, welke eerder in dit onderzoek werd gedaan, dat het bij inter-etnische jongeren voorkomt dat zij te snel identiteitskeuzes maken en zo in een Foreclosure terecht komen. Zij voelen dusdanig veel druk om zich te binden aan uiteenlopende groepen of thema’s, dat zij deze onzekerheid ervaren als een bedreiging voor een stabiele identiteit en met als gevolg dat zij zich te snel identificaties aanmeten voordat zij klaar zijn met het exploreren van hun opties. De vraag is of dit ook geldt voor Marokkaans-Nederlandse jongeren.

In de wetenschappelijke literatuur wordt beschreven welke strategieën deze jongeren hanteren om in een veilige omgeving te kunnen exploreren. In een

---

¹¹⁶ ‘Idem’, 51.

¹¹⁷ Anoniem, ‘Rechter er verdachte voeren een goed gesprek’, *Trouw* (2013), [krantenartikel].

¹¹⁸ De Koning, M. *Zoeken naar een ‘Zuivere’ Islam. Geloofsbeleving en identiteitsvorming van jonge Marokkaans-Nederlandse moslims*. Amsterdam: Bakker, 2008, 128.

onderzoek over moslimjongeren in Nederland wordt geopperd dat zij voor antwoorden op hun (levens-)vragen vooral aangewezen zijn op hun vrienden, die in een soortgelijke situatie zitten. Door gezamenlijk op te trekken en van elkaar te leren, creëren zij hun eigen groepsidentiteit en zijn zij niet meer aangewezen op onbegrijpende ouders en het bejaarde moskeebestuur.¹¹⁹ De behoefte aan binding met leeftijdsgenoten in dezelfde positie lijkt hoog. Gesteund door hun vrienden maken jonge Nederlandse moslims zich los van de ouderlijke autoriteit en creëren zij een eigen groepscultuur die gebaseerd is op wat ze gemeenschappelijk hebben. De moslimjongeren moeten zich positioneren ten opzichte van de islam en lijken deze in groten getale te aanvaarden als *identity signifier*, als basisidentiteit. Ze stellen daarbij deze identiteit wel echt zelf te kiezen. Ze zijn zich bewust van hun positie als ‘buitenstaander’ en omarmen deze. Door een persoonlijke versie van de islam te definiëren, creëren zij ruimte voor zichzelf in de publieke sfeer. Het moslim-zijn wordt iets wat hen als groep onderscheidt van hun omgeving. Zo maken zij zich de islam eigen.¹²⁰

De groepsidentiteit van de ‘Nederlandse moslim’ is dus bijzonder sterk en kan worden gedefinieerd als verzetsidentiteit ten opzichte van de samenleving. De identiteitsstrategie van hechte groepsbindingen schermt de jongeren af voor afwijzing. De vraag is of jongeren daarbij kritisch genoeg kijken naar de relatie tussen de zelf en de groep, of dat de identiteit van de groep te snel wordt overgenomen. Ketner stelt dat Marokkaanse jongeren iedere Marokkaanse leeftijdsgenoot als potentiële vriend beschouwen. Het gemeenschappelijke ‘Marokkaan zijn’ lijkt genoeg te zijn om zich zodanig met elkaar te identificeren dat een vriendschap niet ondenkbaar is. De jongeren gaan ervan uit dat alle ‘moco’s’ met dezelfde moeilijkheden te maken krijgen en elkaar begrijpen¹²¹. De Koning beschrijft dat de beïnvloeding van vrienden door de sterke verbondenheid bij deze groep hoger is dan bij de Nederlandse.¹²² Naar het schijnt is de hypothese dat inter-etnische jongeren sneller een Foreclosed identiteit kiezen een juiste. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat de afwijzing door de Nederlandse samenleving, die veel Marokkaanse moslimjongeren ervaren, de keuze voor een Foreclosed identiteit als moslim waarschijnlijk ‘voedt’. Het is een defensieve strategie die

---

¹¹⁹ ‘Ibidem’

¹²⁰ Ketner, 47.

¹²¹ ‘Idem’, 30.

¹²² De Koning, 128.

voortkomt uit een zodanige mate van afwijzing om nog veilig te kunnen exploreren. Marokkaans-Nederlandse moslimjongeren ervaren dermate veel druk om in een afkeurende wereld een sterke identiteit vorm te geven dat het voor hen aantrekkelijk kan zijn om te snel en zonder al te kritische reflectie een sterke groepsidentiteit te adopteren. Is dit echter een verkeerde strategie? Het lijkt één van de meest gekozen succesvolle strategieën, gelet op de context waarin de jongeren opgroeien. Zonder deze uitweg zou het risico op langdurige Diffusion aanwezig kunnen zijn.

Hoe verhoudt deze identiteitsstrategie zich tot jihadistische radicalisering? In de vorige paragraaf is geopperd dat Sayyid Qutb vanuit een Foreclosed moslimidentiteit radicaliseerde. Dit onderscheidt hem van bekeerlingen, waarvan hiervoor is gezegd dat het mogelijk is dat zij een sterke extremistische groepsidentiteit adopteren als ontsnappingsmogelijkheid voor een identiteitsverwarring. In tegenstelling tot bekeerlingen kennen moslimjongeren de islam al. Hoe kan het zijn dat zij zich over laten halen tot de extremistische versie?

Naast de drie factoren die het jihadisme aantrekkelijk kunnen maken voor jongeren (duidelijke leefregels, empowerment en een verzetsidentiteit) geldt er voor moslimjongeren nog een factor. Het jihadisme claimt namelijk de enige juiste interpretatie van de islam in pacht te hebben en moslimjongeren in Nederland zijn juist op zoek naar een pure islamitische identiteit. Zij discussiëren veel (online) over de zoektocht hoe invulling te geven aan het zijn van een goede moslim in Nederland. Op chatfora gaan zij met elkaar in debat over de wijze waarop de pure islam kan dienen als morele leidraad in het moderne leven. Zij zoeken praktische antwoorden op hedendaagse vragen waarop de oudere generatie vaak geen antwoorden weet: mag ik alcoholvrij bier drinken? Mag ik de pil slikken? Daarbij is het gebruikelijk om de Koranteksten zelf te interpreteren en dit niet te doen volgens de methode die hun ouders en de moskee bezigen, welke volgens de jongeren beoedeld is door tradities en gebruiken. De moslimidentiteit die zij zoeken stijgt boven elke culturele opvatting uit.¹²³ De Koning noemt dit een ‘zuivere islam’:

Doordat de tradities van de ouders aan zeggingskracht hebben verloren, richten jongeren zich op universele symbolen. Zowel jongeren die minder

---

¹²³ ‘Idem’, 128.

*bezig zijn met het geloof als degenen die dit in sterke mate doen, claimen bezig te zijn met een constructie van een zuivere islam zonder culturele referentiepunten.*¹²⁴

Alhoewel niet alle jongeren het altijd eens zijn met de conclusies van de makers en gebruikers van de salafistische sites, voelt een groeiende groep jonge moslims zich aangetrokken tot de salafi-interpretatie van de islam.¹²⁵ Dit is een belangrijke factor die moslimjongeren onderscheidt van hun Nederlandse leeftijdsgenoten.

Het jihadisme lijkt dus een extra aantrekkingskracht te kunnen hebben op moslimjongeren. Het valt te beargumenteren dat moslimjongeren een grotere behoefte hebben aan gevoelens van macht, zekerheid en verzet dan hun leeftijdsgenoten. Dat het daarnaast voor jonge moslims zo belangrijk is om op zoek te gaan naar hun identiteit als moslim, maakt dat de kern van een vierde factor, die de aantrekkingskracht van het jihadisme kan verklaren, zich als volgt laat omschrijven: het jihadisme sluit zich bij die zoektocht van Nederlandse moslimjongeren naar een zuivere islam aan. Daarbij wordt het gedachtegoed geprofileerd als een jonge en hippe islamitische subcultuur, als ‘popjihad’. De mujahideen, de jihadistische helden in Irak en Syrië, posten op instagram foto’s van katten die naast hun kalasjnikovs liggen. Zij maken flitsende filmpjes die het heldendom van de broeders in het kalifaat vereren, met leeuwengebrul en *nasheeds* (gezongen verzen) op de achtergrond. Zij maken collages van deze helden, die als posters in kamers worden opgehangen. Zoekende moslimjongeren kunnen zo het jihadisme gaan zien als een coole leefstijl, een alternatief voor andere islamitische leefstijlen. De jihadistische ideologie wordt dus verpakt in moderne symbolen.¹²⁶ Deel willen uitmaken van deze epische broederschap, waarbinnen de islamitische identiteit volledig wordt veiliggesteld, die duidelijk voorschrijft op welke wijze moet worden geleefd en die een krachtige verzetsidentiteit biedt als tegenwicht aan de hen uitsluitende samenleving, lijkt dan niet meer zo’n onlogische keuze. De binding aan het jihadisme kan zelfs zó sterk zijn dat deze alle lichamelijke risico’s overschaduwet. Voor de Nederlandse

---

¹²⁴ ‘Idem’, 33.

¹²⁵ Buys, Demant en Hamdy, 227.

¹²⁶ Groen, J. “Popjihad’ trekt jonge moslims aan’. *Trouw* (2013), [krantenartikel].

mujahideen in het Syrische strijdgebied is de veiligheid van een volledig bevestigde, sterke identiteit van het grootste belang.

6 Discussie

6.1 Resultaten

In de probleemstelling is gesteld dat het wetenschappelijke debat omtrent de rol van identiteit in het radicaliseringsproces (nog) focus mist op de specifieke uitdagingen in de identiteitsontwikkeling. Door in dit onderzoek deze uitdagingen uit te lichten is getracht nieuwe handvatten te bieden teneinde radicalisering beter te kunnen begrijpen en effectiever te kunnen interveniëren in de praktijk. De rol van identiteitsontwikkeling tijdens de adolescentie in het radicaliseringsproces van jihadistische Nederlandse jongeren, zoals geformuleerd in de hoofdvraag, kan uiteindelijk als volgt worden geformuleerd.

Jongeren moeten in de adolescentie in zekere mate ‘radicaal leren zijn’ en zich afzetten tegen de samenleving om een gevoel van eigenheid te bereiken. Zij moeten leren een eigen raamwerk te creëren met behulp waarvan ze de wereld zullen aanschouwen, maar kunnen daar veel moeite mee hebben. Adolescenten hebben in de zoektocht naar een eigen identiteit kans om verdwaald te raken in het woud van identiteitsopties en in een verdwaasde staat van Diffusion blijven ‘hangen’. Dit kan zich uiten in anti-sociaal en defensief gedrag, terugtrekking en ‘vluchtgedrag’ in onder meer overmatig game-, drank- en drugsgebruik. Het zoeken van aansluiting bij een groep met extreme idealen en het daarmee adopteren van een krachtige ‘ready made’ Foreclosed identiteit, zoals het jihadisme, is een strategie om niet met identiteitsvraagstukken bezig te hoeven zijn. Extremistische groepen bieden hun leden verschillende dingen waaraan Diffuse jongeren behoefte hebben: een identiteit van verzet tegen de status quo, duidelijkheid in het leven en morele superioriteit. Het jihadisme is één van de meest zichtbare groepen die zich afzet tegen de westerse samenleving en die claimt de ultieme waarheid in pacht te hebben op basis van de ‘zuivere islam’. De extremistische jongere zal zich in het gezelschap van bevestigende vrienden moreel superieur ten opzichte van de samenleving wanen, door welke samenleving hij/zij zich zo verlaten heeft gevoeld. Deze staat van zijn zal na jaren van zoeken voelen als een warm bad, aangezien een sterke identiteit één van de belangrijkste bijdrages levert aan het mentale welzijn. Een deel van de jongeren vindt dit van

zodanig groot belang door er de fysieke veiligheid voor op te geven. Het feit dat ook een honderdtal blanke Nederlandse jongeren, zonder als moslim te zijn geboren of op enige andere wijze te zijn gelinkt aan de Islam, de keuze heeft gemaakt om te vechten voor een islamitische staat hoeft daarom niet langer verrassend te zijn. Het jihadisme is slechts een vehikel van de sterke identiteit waaraan de jongeren behoefte hadden.

Deze conclusie is bereikt met behulp van een methodiek die jongeren categoriseert. Het categoriseren an sich is niet het doel van dit onderzoek, het is een methode om een beter begrip van de materie te creëren. Met bovenstaande conclusie wordt de focus op moslimjongeren, waar zo veel onderzoek naar is gedaan in het kader van radicalisering, gedeeltelijk verlegd naar adolescenten in het algemeen, ofschoon moslimjongeren daarvan wel een kenmerkende groep blijven uitmaken met een kenmerkende problematiek. In dit onderzoek worden vooral Marokkaans- Nederlandse moslimjongeren aangeduid als een groep die over het algemeen met meer en specifiekere uitdagingen te maken krijgt dan hun blanke leeftijdsgenoten. Het is niet hun etnische afkomst per se die maakt dat moslimjongeren vatbaarder kunnen zijn voor radicalisering; het is de interactie tussen hen en de omgeving wat maakt dat ze meer moeite hebben om een stabiele identiteit te ontwikkelen in de adolescentie. Ze hebben het simpelweg moeilijker, wat er vervolgens toe kan leiden dat ze oververtegenwoordigd zijn in de uitreis cijfers naar Syrië en Irak.

6.2 Verwachtingen

Voorafgaand aan dit onderzoek werd verwacht dat er een gemeenschappelijke factor zou zijn tussen alle geradicaliseerde jongeren: jihadistisch, bekeerling, extreemrechts en milieuradicalen. In het onderzoek van Gielen kwam reeds naar voren dat het zoeken naar een identiteit een leidend principe in *elk* radicaliseringsproces is en daarmee een gemeenschappelijk element vormt tussen jihadistische én extreemrechtse jongeren.¹²⁷ Aangenomen werd dat deze factor een bepaalde instabiliteit en afhankelijkheid van charismatische anderen zou zijn. Ook Juergensmeyer gaat er in zijn theorie vanuit dat iemand een belang nastreeft als gevolg waarvan hij radicaliseert. Daarbij meent hij dat elke vorm van extremisme

---

¹²⁷ Gielen, 23.

in de basis min of meer hetzelfde is.¹²⁸ De hypothese dat alle geradicaliseerde jongeren gemeenschappelijke eigenschappen of behoeftes zouden hebben, leidde tot de verwachting dat geradicaliseerde moslimjongeren en bekeerlingen in de kern hetzelfde proces doorlopen. Daarom is dit onderzoek gericht op zowel bekeerlingen als moslimjongeren in het jihadistische radicaliseringsproces.

Dat deze jongeren een identiteitsverwarring delen, wijkt niet veel af van de hypothese. Dat dit wordt aangeduid met ‘Diffusion’ en dat het mogelijk is om op basis daarvan jongeren zijn te categoriseren was onbekend. Het doel van het onderzoek is niet geweest om jongeren te kunnen categoriseren, maar om te verklaren welke factoren jihadistische radicale en radicaliserende jongeren gemeenschappelijk zouden kunnen hebben. Het begrip van een ‘identiteitsstrategie’ was voor mij echter wel nieuw: het was verhelderend om te onderzoeken dat de jihadistische identiteit een rigide identiteit is die omwille van zelfbehoud afgeschermd wordt voor de buitenwereld. Dat vriendengroepen zo’n grote rol spelen in zowel de hele adolescentieperiode alsmede in het radicaliseringsproces was een verrassing. Deze processen voltrekken zich in het eigen leven toch meer onbewust en het is interessant om wetenschappelijk onderbouwd te zien hoe vriendengroepen zo’n groot aandeel kunnen hebben in de beslissing om lichamelijke risico’s te nemen. Het lijkt dus van cruciaal belang te zijn om radicalisering, ook die van lone wolves, niet als individueel proces te zien, maar rekening te houden met (het gebrek aan) sociale contacten van een jongere.

6.3 Beperkingen

Zoals gemeld is dit onderzoek uitgevoerd op basis van wetenschappelijke literatuur. Dat heeft als voordeel dat er een overkoepelende theorie heeft kunnen ontstaan welke nu openstaat voor toetsing en weerlegging.

Een schaduwzijde van deze methode is dat ik niet zelf met jihadisten gesproken heb. Het zou mogelijk zijn geweest om met hen in contact te komen door hen in een gevangenis te bezoeken of door brieven te schrijven naar Syriëstrijders. Op die manier hadden vragen kunnen worden gesteld die specifiek gericht zouden zijn op de identiteit van de jihadisten. Vragen die bijvoorbeeld hadden kunnen worden gesteld: “Hoe zag jij de wereld voordat je je aangetrokken

---

¹²⁸ Juergensmeyer, 194.

voelde tot het jihadisme?”, “Wat bindt jou aan je vrienden?” en “Welk gevoel geeft het je nu je je roeping hebt gevonden?” In plaats daarvan is echter gebruikgemaakt van de vragen die andere onderzoekers aan jihadisten hebben gesteld van de antwoorden die daarop zijn gegeven. Deze keuze is gemaakt omdat er reeds veel interviews met biografieën over jihadisten beschikbaar zijn en dit materiaal kwalitatief en kwantitatief meer dan toereikend is om de analyse mee te onderbouwen en te illustreren.

Een volgende kritische noot is dat de jihadisten, wiens levens en uitspraken de auteurs hebben gebruikt om hun theorie op te bouwen, subjectieve bronnen zijn. Onderzoekers hebben geen andere keus dan uit te gaan van wat hun respondenten hen vertellen. De respondenten kunnen er bewust voor kiezen om bepaalde details weg te laten omdat die wellicht onflatterend zijn voor zijn of haar imago kunnen zijn of niet passen in het verhaal dat hij of zij wil vertellen. Maar zelfs al wil een jihadistisch geradicaliseerde jongere oprecht graag terughalen hoe diens radicaliseringsproces is verlopen, de respondent zal aan de hand van zijn of haar levensverhaal moeten terugkijken in de tijd. In een levensverhaal worden relevante details over het leven onthouden en irrelevante gegevens vergeten. Het is een mogelijkheid dat de betreffende jongeren een levensverhaal hebben gecreëerd waarbij zij bepaalde details hebben overgeslagen of vergeten die misschien wel van buitengewoon belang zijn voor het onderzoek. Dit is echter een hindernis die nauwelijks te overkomen is.

Voorts is de gepresenteerde theorie gelimiteerd door de selectie van literatuur. De zoekmethodes die ik heb aangewend om mijn literatuur te vinden, zoals zoeken in de bronnenlijst van relevante artikelen en zoeken op steekwoorden in google scholar en Picarta, kunnen niet vermijden dat er wellicht goede bronnen verborgen zijn gebleven. Het is ook niet uitgesloten dat ik door deze methodes niet de bronnen heb gevonden die mijn theorie juist tegen zouden spreken. Misschien had ik veel tegengestelde beweringen hebben kunnen vinden door bijvoorbeeld te zoeken op ‘radicalisering’ en ‘geluk’ of andere soortgelijke zoektermen die niet in mij zijn opgekomen.

Ook is genoemd dat de theorieën van Erikson en Marcia, die ik gebruikt heb om mijn theorie op te bouwen, gebaseerd zijn op mannelijke respondenten. Identiteitsontwikkeling bij mannen zou significant anders verlopen dan bij

vrouwen, zoals eerder is gesteld. Daardoor is de theorie uit dit onderzoek dus beperkt toepasbaar op de gehele groep van jongeren.

6.4 Aanbevelingen

Dit onderzoek is scherp afgebakend, waardoor relevante concepten hier en daar wel kort werden aangestipt, maar niet uitvoerig zijn uitgediept. Zo heeft dit onderzoek zich alleen gericht op radicalisering binnen de adolescentie. Bij aanvang is aangegeven dat wetenschappers de link leggen tussen deze twee fenomenen en deze bewering wordt ondersteund door de cijfers van Nederlandse uitreizigers: de gemiddelde leeftijd ligt op 23 jaren. Deze link is onderzocht door dieper in te gaan op de uitdagingen van de adolescentie als verklaring voor het radicaliseringsproces, maar daarbij is echter niet gekeken naar radicalisering op oudere leeftijd. Er is echter wel een theoretisch raamwerk gepresenteerd waarin dit onderzocht zou kunnen worden: in dit onderzoek is aangegeven dat identiteiten zich het hele leven blijven doorontwikkelen. Er zijn dus op latere leeftijd ook variaties mogelijk binnen de identiteitsstatussen. Hoewel de adolescentie een periode is waarbij crises sneller kunnen leiden tot identiteitswisselingen is het niet uitgesloten dat radicalisering ook ná de adolescentie kan plaatsvinden (in de cijfers komt terug dat de oudste Nederlandse Syriëstrijder 42 was). Het zou bijzonder interessant zijn om ook daar onderzoek naar te doen.

Daarnaast is ingezoomd op jihadistische radicalisering, terwijl ook is genoemd dat elke vorm van radicalisering waarschijnlijk dezelfde bron heeft: een Diffusion met daarna een stramme Foreclosure als identiteitsstrategie. Deze theorie zou waarschijnlijk toegepast kunnen worden op elke vorm van extremisme. Ook dit is een aanbeveling voor volgend onderzoek: toets of deze bewering klopt door middel van een empirisch onderzoek naar extremisten uit diverse bewegingen (rechts, links, jihadistisch en milieu) en analyseer vervolgens de levensverhalen van deze jongeren aan de hand van Marcia's identiteitsstatussen.

Het zal verder van belang zijn om de bevindingen uit deze scriptie mee te nemen in pedagogisch en onderwijskundig onderzoek. De globaliserende wereld wordt steeds gecompliceerder en verhoudingen tussen diverse mensen en groepen raken steeds meer met elkaar verward. Daarnaast zijn de verleidingen om weg te vluchten van het identiteitsvraagstuk (internet, gamen, kicks) tegenwoordig in

buitensporige mate aanwezig en makkelijk toegankelijk. Excessief toegeven aan deze verleidingen weerhoudt jongeren ervan om zich bezig te houden met hun identiteit en frustreert hen bij het nadenken over de wereld. Hier ligt een belangrijke opvoedkundige taak bij de ouders en het onderwijs om jongeren adequaat op de moderne wereld voor te bereiden. Er zijn al veel rapporten verschenen over het belang van vakken als burgerschap en maatschappijleer, omdat jongeren bij deze vakken hun denkbeelden kunnen leren vormen en uiten. Voorbeelden daarvan zijn onder meer *2 werelden 2 werkelijkheden* van Kleijwegt, geschreven in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap uit 2016, Sieckelink met *Reradicaliseren. Ronselen voor een betere wereld* en het rapport van de Onderwijsinspectie uit 2017 over het vak burgerschap.

Maar verdere verdieping is noodzakelijk. Trendbureaus onderscheiden tendensen in de Nederlandse samenleving van steeds verder uit elkaar groeiende mensen. Het creëren van een vijandig beeld van andere groepen zonder dat dit wordt genuanceerd, wordt steeds makkelijker. Verwacht wordt dat de toekomst bovenstaande uitdagingen over identiteit en radicalisering alleen maar groter zullen worden.¹²⁹ De bevindingen uit dit onderzoek kunnen worden gebruikt om handvatten te kunnen aanreiken aan jongeren hulp nodig hebben om hun eigen mening over de wereld te vormen, zodat ze naar een stabiele, goed afgewogen identiteit toe kunnen groeien.

---

¹²⁹ Trendbureau Overijssel, 'De Trendcurve voor de gemeenteraadsverkiezingen 2018' (2017), [rapport], geraadpleegd op 11 december 2017. Beschikbaar via <https://www.trendbureauoverijssel.nl/download/update-trendcurve-11-2017/?wpdmdl=2805>

Bijlage 1- bibliografie

Wetenschappelijke literatuur

Archer, S.L. & A.S. Waterman, 'Varieties of Identity Diffusions and Foreclosures. An Exploration of Subcategories of the Identity Statuses.' *Journal of Adolescent Research* 5 (1990) 96-111.

Bayat, A. & L. Herrera, *Being Young and Muslim. New Cultural Politics in the Global South and North*. Oxford: Oxford Scholarship Online, 2010.

Bergema, R. en S. Koudijs, 'Nederlandse jihadisten in Syrië en Irak. Een analyse.' *Internationale Spectator* 10 (2015), beschikbaar via <https://spectator.clingendael.org/pub/2015/10/nederlandse-jihadisten-in-syrie-en-irak/>

Berzonsky, M.D. 'Identity Style and Coping Strategies'. *Journal of Personality* 60 (1992) 771-788.

Berzonsky, M.D. 'Identity Style. Conceptualization and Measurement.' *Journal of Adolescent Research* 4 (1989) 268-282.

Bucholtz, M. 'Youth and Cultural Practice'. *Annual Review of Anthropology* 31 (2002): 525-552.

Buys, F. J., F. Demant & A. Hamdy. *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006.

Bronson, G.W. *Identity Diffusion in Late Adolescents*. California: University of California, 1958.

Byrne, J.M. & A. Lurigio. 'Victimization and Criminal Behavior in Adolescence and Adulthood.' *Victims and Offenders* 1 (2008): 1-19.

Erikson, E. H. *Identity, Youth and Crisis*. New York: W.W. Norton Company, 1968.

Feddes, A.R., Nicholson, L. & Doosje, B. *Triggerfactoren in het Radicaliseringsproces*. Amsterdam: Expertise-Unit Sociale Stabiliteit & Universiteit van Amsterdam, 2015.

Gielen, A-J. *Radicalisering en Identiteit. Radicale rechtse en moslimjongeren vergeleken*. Amsterdam: Aksant, 2008.

Geelhoed, F. *Purification and resistance. Glocal Meanings of Islamic Fundamentalism in the Netherlands*. [Proefschrift] Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.

Graaf, de B.A. 'The Nexus between Salafism and Jihadism in the Netherlands'. *CTC Sentinel* 3 (2010), 17-22.

Horgan, J. 'From Profiles to Pathways and Roots to Routes. Perspectives from Psychology on Radicalization into Terrorism.' *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 1 (2008) 80-93.

Jones, J. W. 'Why Does Religion Turn Violent? A Psychoanalytic Exploration of Religious Terrorism'. *The Psychoanalytic Review* 2 (2006) 167-187.

Juergensmeyer, M. *Terror in the Mind of God. The Global Rise of Religious Violence*. California: University of California Press, 2000.

Ketner, S. *Marokkaanse wortels, Nederlandse grond. Jonge moslims over opgroei in Nederland*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut, 2010.

Kinnvall, C. 'Globalization and Religious Nationalism'. Self, Identity, and the Search for Ontological Security'. *Political Psychology* 25 (2004): 741-767.

Kippenberg, H. 'Searching for the Link between Religion and Violence. A Theory of Social Action'. *Method and Theory in the Study of Religion* 22 (2010) 97-115.

Koning, de M. *Zoeken naar een 'Zuivere' Islam. Geloofsbeleving en identiteitsvorming van jonge Marokkaans-Nederlandse moslims*. Amsterdam: Bakker, 2008.

Logan, R.D. 'Identity Diffusion and Psycho-social Self Defense Mechanisms'. *Adolescence* 13 (1978): 503-507.

Marcia, J. 'Development and Validation of Ego-Identity Status'. *Journal of Personal and Social Psychology* 3 (1966): 551-558.

Marcia, J. 'Identity in Adolescence'. *Handbook of Adolescent Psychology*. Adelson, J. New York: Wiley & Sons, 1980: 109-137.

McAdams, D.P. *The person: An introduction to the science of personality psychology*. New York: Wiley & Sons, 2009.

O'Brien, C. 'Eriksonian Identity Theory in Counterterrorism'. *Journal of Strategic Security* 3 (2010) 27-38.

Pels, T. & D. de Ruyter. 'De relatie tussen opvoeding, socialisatie, ontwikkeling en radicalisering: overzicht van en hiaten in de beschikbare kennis'. *Pedagogiek* 31 (2011) 117-133.

Pligt, van der J. & W. Koomen. *Achtergronden en determinanten van radicalisering en terrorisme*. Amsterdam: University of Amsterdam, 2009.

Rothman, K.M. 'Multivariate analysis of the relationship of psychosocial crisis variables to ego identity status.' *Journal of Youth and Adolescence* 7 (1978) 93-105.

Scott, E.S., N.D. Reppucci & J.L. Woolard. 'Evaluating Adolescent Decision Making in Legal Contexts'. *Law and Human Behavior* 19 (1995): 221-244.

Slootman, M & J. Tillie. *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*. Amsterdam: Instituut voor Migratie- en Etnische Studies & Universiteit van Amsterdam, 2006.

Stark, P.A. & A.J. Traxler. 'Empirical Validation of Erikson's Theory of Identity Crisis in Late Adolescence'. *The Journal of Psychology* 86 (1974) 25-33.

Waterman, C.K. & J.S. Nevid. 'Sex Differences in the Resolution of the identity Crisis.' *Journal of Youth and Adolescence* 6 (1977): 342.

Overige bronnen

Algemene Inlichtingen en Veiligheids Dienst, 'Jaarverslag 2016' (2017), [website], geraadpleegd op 11 oktober 2017. Beschikbaar via <https://www.aivd.nl/publicaties/jaarverslagen/2017/04/04/jaarverslag-2016>

Anoniem, 'Martelaar aan de Frontlinie', *De Banier*, [Youtube-video], geraadpleegd op 10 april 2014. Na deze datum moet de video door de veiligheidsdiensten offline zijn gehaald.

Anoniem, 'Rechter er verdachte voeren een goed gesprek', *Trouw* (2013), [krantenartikel].

Anoniem, 'Weer Nederlandse jihadist dood'. *NOS* (2013), [krantenartikel] geraadpleegd op 27 november 2017. Beschikbaar via <https://nos.nl/artikel/579268-weer-nederlandse-jihadist-dood.html>

Groen, J. 'Lees hier de onverkorte versie van het interview met de Nederlandse jihadstrijders' *De Volkskrant* (2013), [krantenartikel], geraadpleegd op 27 mei 2014. Beschikbaar via <https://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/3459106/2013/06/15/Lees-hier-de-onbewerkte-en-onverkorte-versie-van-het-e-mail-interview-met-de-Nederlandse-jihadstrijders.dhtml>

Groen, J. "Popjihad" trekt jonge moslims aan'. *Trouw* (2013), [krantenartikel].

Groen, J. & R. van der Noordaa, 'Jihadgangers zijn relatief vaak bekeerlingen. 45 procent is van Marokkaanse komaf', *De Volkskrant* (2017), [krantenartikel], geraadpleegd op 15 augustus 2017. Beschikbaar via <https://www.volkskrant.nl/binnenland/jihadgangers-zijn-relatief-vaak-bekeerling-en-45-procent-is-van-marokkaanse-komaf~a4504402/>

Honing, A. 'Abdelkarim Honing. Interview met Zakariyya Al Hollandi deel 1' (2013), [Youtube-video], geraadpleegd op 2 oktober 2014. Beschikbaar via https://www.youtube.com/watch?v=QjK_j3OrjCc

Jeffery, S. e.a. 'New Spanish PM Promises Iraq Withdrawal' *The Guardian* (2004), [krantenartikel], geraadpleegd op 3 oktober 2017. Beschikbaar via <https://www.theguardian.com/world/2004/mar/15/spain.iraq>

Kamerman, S. & A. Kouwenhoven, 'De islam gaf hem de houvast die hij nodig had', *NRC* (2013), [krantenartikel], geraadpleegd op 12 september 2013. Beschikbaar via <https://www.nrc.nl/nieuws/2013/11/18/de-islam-gaf-hem-het-houvast-dat-hij-nodig-had-1318207-a866592>

Kouwenhoven, A. 'De stokslagen vallen echt mee'. *NRC* (2016), [krantenartikel], geraadpleegd op 19 augustus 2017. Beschikbaar via <https://www.nrc.nl/nieuws/2016/03/31/de-stokslagen-vallen-echt-mee-1604241-a816607>

Trendbureau Overijssel, 'De Trendcurve voor de gemeenteraadsverkiezingen 2018' (2017), [rapport], geraadpleegd op 11 december 2017. Beschikbaar via <https://www.trendbureauoverijssel.nl/download/update-trendcurve-11-2017/?wpdmdl=2805>

Weiman, G. 'There is no such thing as a lonely wolf in cyberspace'. *Reuters* (2015), [website], geraadpleegd op 12 oktober 2017. Beschikbaar via <http://blogs.reuters.com/great-debate/2015/06/25/theres-no-such-thing-as-a-lone-wolf-in-cyberspace/>

Bijlage 2- Terminologie

Adolescentie	De periode tussen 12 en 21 jaar waarin een levensverhaal moet worden gecreëerd en de identiteit moet worden gevormd.
Dialectiek	Proces waarin een wisselwerking plaatsvindt tussen twee factoren.
Dualisme	Denken in termen van zwart en wit, goed en kwaad.
Extremisme	Bereidheid om geweld te gebruiken om de samenleving op een onwettelijke manier te veranderen.
Fatwa	Bindende uitspraak van een islamitische geleerde.
Identiteit	Model van de zelf waarin de wereld wordt geïnterpreteerd.
Identiteitsstatus	Achievement (sterke, succesvolle identiteit), Foreclosure (vroegtijdig afgesloten identiteit), Diffusion (verwarde identiteit) en Moratorium (identiteit in crisis).
Identity signifier	‘Kernidentiteit’ op basis waarvan de zelf wordt aanschouwd.
Jihadisme	Stroming binnen de islam, gebaseerd op de <i>jihad</i> , het streven om een goed mens te zijn, en vat dit op als een gewapende plicht.
Koran	Heilige boek van de moslims.
Mujahideen	Letterlijk: ‘Strijders voor de Jihad’. Zo noemen de Nederlandse uitreizigers in Syrië en Irak zich.
Popjihad	Populaire subcultuur die het jihadisme omringt.
Radicalisering	Proces waarin een individu steeds meer bereid raakt om ingrijpende de samenleving ingrijpend te veranderen.
Salafisme	Stroming binnen de islam, gebaseerd op <i>salaf</i> , wat de eerste drie generaties na Mohammed aanduidt. Gaat er vanuit dat de pure islam zonder interpretatie is te lezen in de Koran en toe te passen is op het moderne leven.
Terrorisme	Bereidheid om angst in een samenleving te zaaien en te gebruiken als middel om symbolische doelen te verwezenlijken.
Trialectiek	Proces waarin een wisselwerking plaatsvindt tussen drie

	factoren.
Trigger	Katalysator in het radicaliseringsproces.
Ummah	Gemeenschap van moslims over de hele wereld.
Voedingsbodem	Gevoeligheid voor radicalisering.